

Ivan Andrijanić

INDIJA

Povijest i kultura

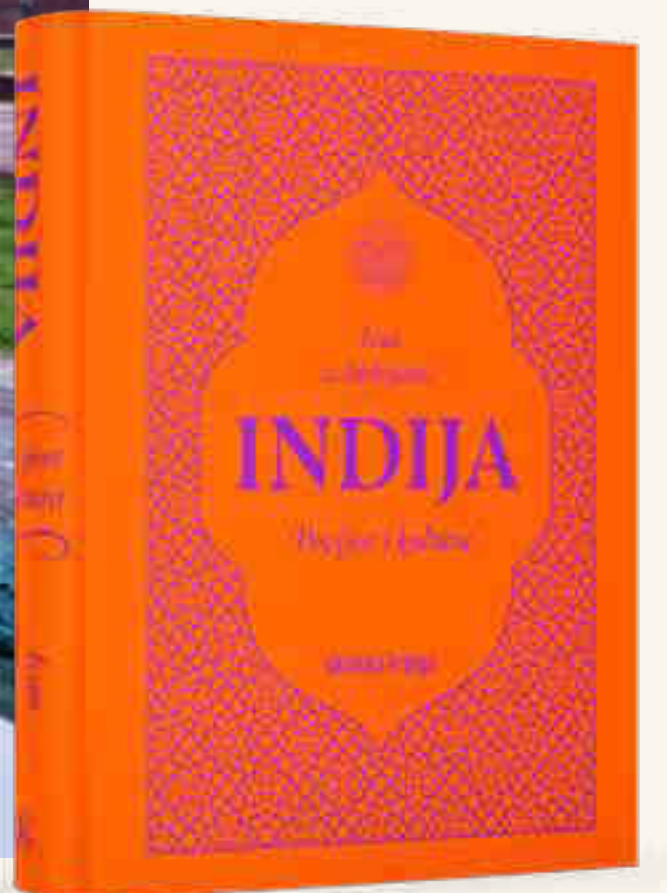
Knjigu predstavljaju

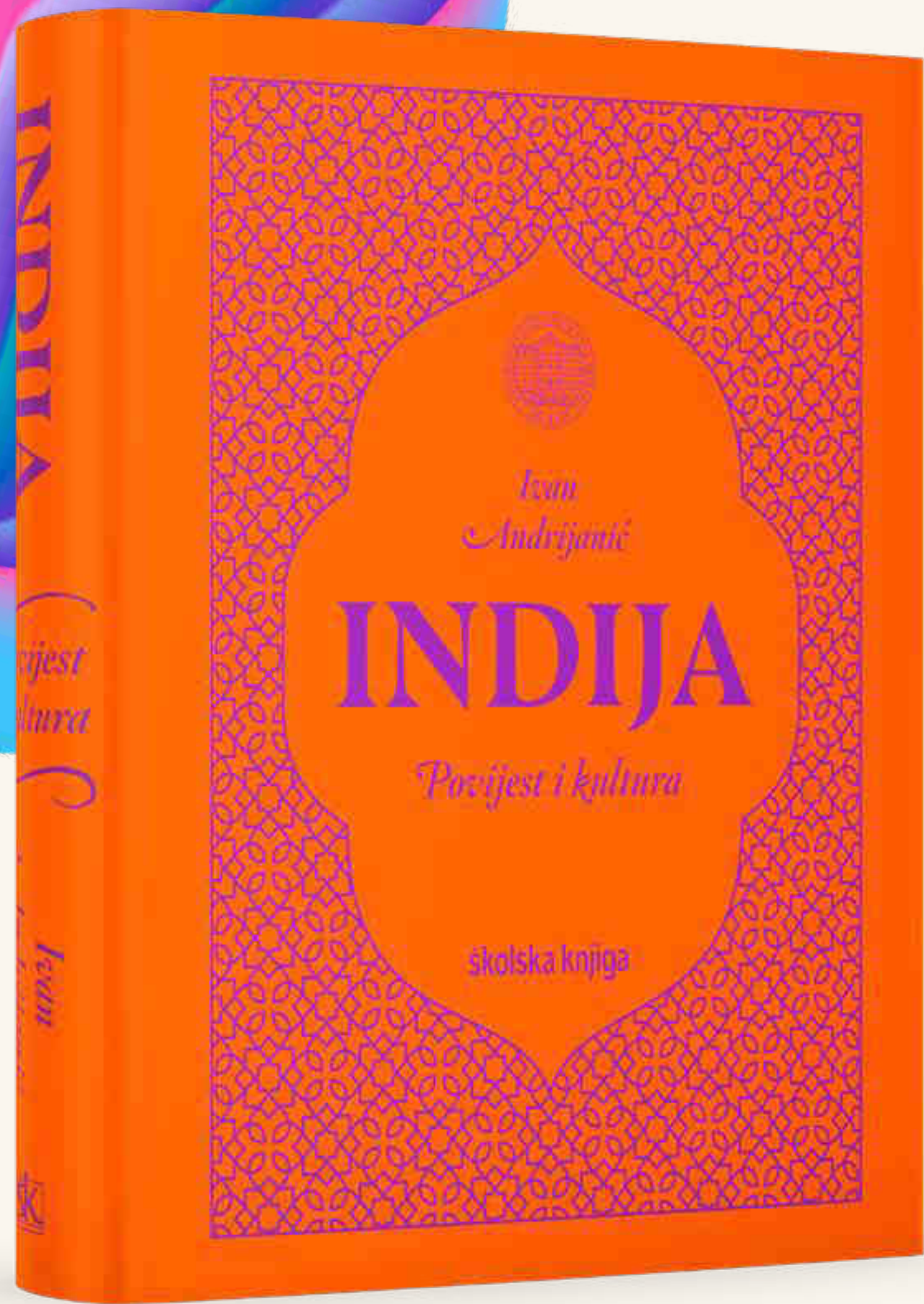
akademik Mislav Ježić

prof. dr. sc. Tomislav Galović

autor dr. sc. Ivan Andrijanić

i urednica Miroslava Vučić

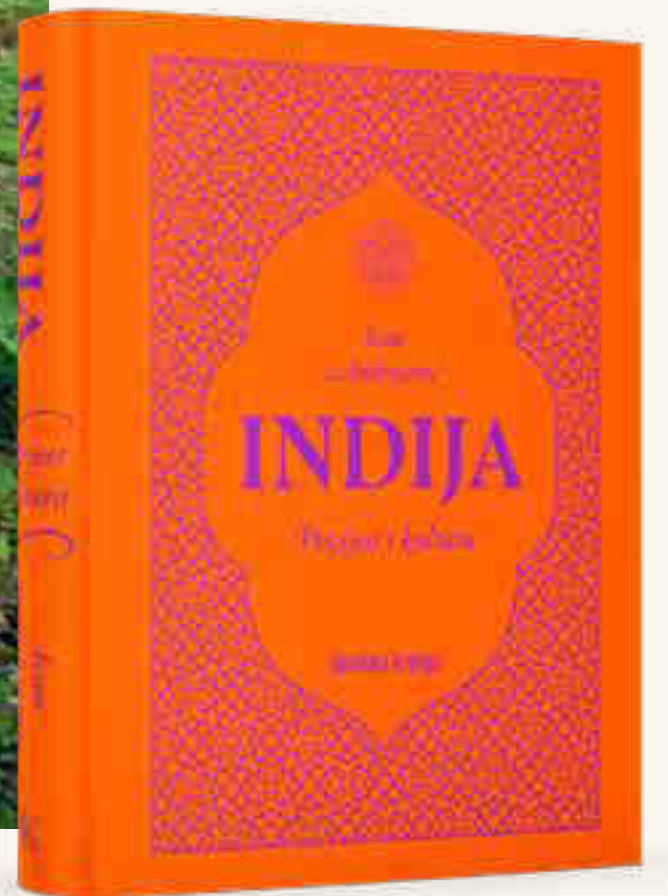

INDIJA

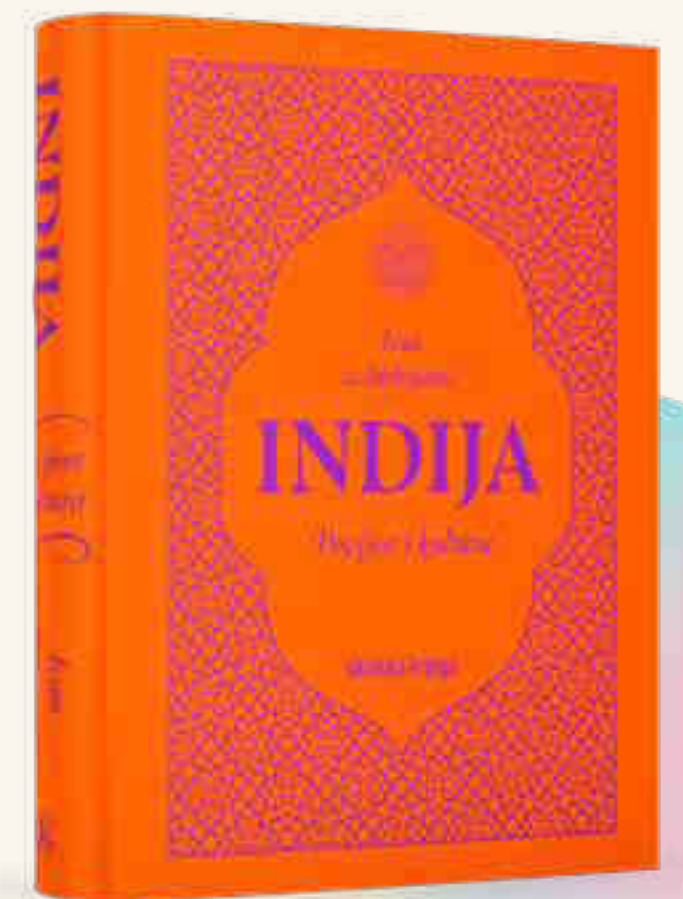
Povijest i kultura

Prva je opsežna povijest Indije na hrvatskome jeziku iz pera hrvatskoga autora.

 školska knjiga

S raskošno ilustriranom monografijom Ivana Andrijanića studij indologije dobio je jedan od temeljnih sveučilišnih udžbenika na hrvatskom jeziku, a hrvatska znanost i kultura vrsno utemeljen priručnik za povijest i kulturu indijskoga potkontinenta.

I.
*Uvod: okruŹje,
geografija i izvori*

LJEVO | Glečer Báltoro u regiji Gilgit-Baltistán (Pakistan)

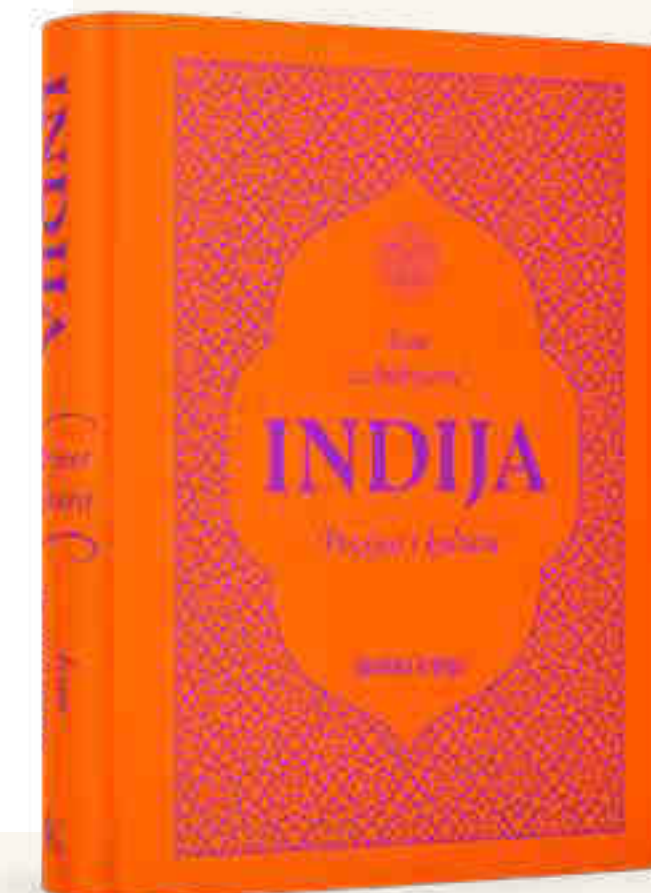
Pisanje povijesti jedne tako velike cjeline kao što je Indijski potkontinent uvijek sa sobom nosi problem izbora građe i odabira povijesnih događaja koji će zainteresiranomu čitatelju bit značajni i pamtljivi. Također je važno da građa bude dobro uklopljena u ono što smatramo uzročno-posljedičnim svezama u okviru kojih nastojimo shvatiti i tumačiti povijesne događaje. Opis događaja, kao i sveza među njima, nužno podrazumijeva neravnomjerno sažimanje koje postupno slabi što se povijest više približava suvremenom dobu. Tako opis zadnjih sedamdesetak godina indijske povijesti može biti duži od opisa nekog ranijeg razdoblja koje je trajalo više tisuća godina. Tomu je razlog svakako to što je novije doba bolje dokumentirano; ali treba uzeti u obzir i to koliko su za nas značajni noviji događaji, posebice oni koji pomažu shvaćanju fenomena suvremene Republike Indije. A ta je Indija važna iz više razloga. Prvi je razlog velik rast indijskoga gospodarstva posljednjih godina.¹ Gospodarski rast u pravilu prati rast političke snage, kao i rast prisutnosti indijskih gospodarskih subjekata na tržištima diljem svijeta. Ali valja uvijek misliti i na to da je Indija i prije strjelovitoga razvoja gospodarstva bila prisutna na Zapadu u kulturnoj sferi. Čak i prije velikoga gospodarskog zamaha nakon 1991., Indija je prisutna u našoj svakodnevici kroz svoju tisućljetnu kulturnu produkciju, kroz svoju književnost, likovne umjetnosti, religije i filozofije koje su fascinirale zapadnjake od davnih vremena. Fascinacija Indijom započela je čak i prije no što se krajem 18. stoljeća Zapad stao sustavno upoznavati s Indijom, i prije no što su se u Europi otvorili prvi studiji indologije (Bonn, 1822.). Zato su oba ova aspekta, gospodarsko-politički i kulturni, podjednako važni za opis i shvaćanje kompleksnoga fenomena zvanog Indija.

Povijest se može promatrati na različite načine; jedna je politička povijest sa svojim godinama, bitkama, kraljevima i dinastijama, a kroz školovanje smo takvoj vrsti povijesti ponajviše bili izloženi. Takva je povijest često bila i najveća gnjavaža učenicima, osim osobenjacija kojima pripada i autor ovih redaka. Ipak, suočavanje s političkom poviješću Indije nama odgojenima i obrazovanima u zapadnom povijesno-kulturološkom krugu nužno predstavlja ozbiljan problem. Najveći je problem nedovoljno poznavanje kulturne povijesti, odnosno nekih fenomena koji su ljudima rođenim u određenom kulturnom okruženju prirodno dani odrastanjem. Djeci odrasloj na Zapadu nije lako objasniti križarske ratove, ali je još

LJEVO | Gorje Hindūkuš, oblast Chitral

veći problem objasniti ih malenomu Indijcu ili Kinezu ako nemaju predznanja o kršćanstvu i možda nisu nikad ni čuli za Isusa Krista. Jednako tako čak i izvrsno obrazovani zapadni čitatelj počesto ne će znati mnogo o buddhizmu ili brahmanizmu. Kako onda on može shvatiti određene političke događaje iz indijske povijesti? Ili pak suvremene događaje, poput dramatična rušenja Bāburove džamije u Ayodhyi 1992., za koju se smatra da je sagrađena na mjestu Rāmīna rođenja. Taj je događaj, primjerice, uvelike obilježio suvremenu indijsku političku scenu koju onda bez poznavanja kulturnoga i religijskoga konteksta nije moguće razumjeti. Zato se svaki pregled indijske političke povijesti mora čvrsto vezati uz povijest kulturnih oblika. Vedska je, primjerice, civilizacija toliko duboko vezana uz sveti kanon vedskih tekstova i uz vedsku religiju da je uopće nije moguće razumjeti bez dobre podloge u književnoj i religijskoj povijesti. A suvremena je Indija toliko duboko prožeta starom tradicijom da je uopće nije moguće shvatiti ako se ne shvati njezina religioznost i ideologije koje se, međutim, kroz povijest prožimaju, preoblikuju i utječu jedne na druge. U suvremenoj je Indiji silno ojačao pokret *hindutva* («hindustvo»), koji se trudi utemeljiti indijski identitet u hinduizmu, a posebno u vedskome dobu koje počesto dobiva mitske značajke u medijskom i društvenom diskursu suvremene Indije. Za shvaćanje suvremenoga fenomena *hindutve*, ideološke podloge stranke na vlasti u trenutku kada pišem ove retke, nužno je dobro razumjeti što su uistinu Vede, koje su stvarne značajke vedske religije i koje su glavne odrednice vedske civilizacije (oko 1500. pr. Kr. – oko 500. pr. Kr.).

U Indiji su osobito važne regionalne povijesti. Jer kada dolazi do slabljenja vlasti velikih dinastija poput Maurya, Gupta, delhijskih sultana ili velikih moghula, jačaju regionalne vlasti koje također postaju nositelji kulturnoga razvoja. To je važan obrazac u razvoju indijske povijesti, pa u pisanju pregleda uvijek treba biti pažljiv prema čitateljima koji se lako mogu izgubiti u katalozima vladara i dinastija i nepoznatih geografskih područja. Osobito će složena biti slika kraljevstava ranoga srednjega vijeka, u vrijeme prije nadolaska islamskih osvajača. Zato će mnogo od toga morati biti izostavljeno, a težište će morati više biti stavljeno na opis i tumačenje glavnih odrednica koje su oblikovale povijesni razvoj Indijskoga potkontinenta, a koje će čitatelju pomoći u shvaćanju fenomena zvanog Indija.

Ime Indija

Ime Indija izvorno dolazi od sanskrske riječi *sindhu*, imena za rijeku Ind. U *Avesti*, staroiranske korpusu svetih tekstova, nalazimo pojam *heptabindu* (skt. *sapta-sindhu*) koji se odnosi na sedam rijeka: na rijeku Ind i rijeke Pañdaba. Od staroperzijske riječi *bindūš* dolazi perzijska riječ *bindū* (arap. *al'bind*). Iz riječi *bindū* nastala je grčka riječ *Indía* (*Indía*), s gubitkom početne aspiracije, što je osobitost maloazijskih grčkih govora. Iz grčke inačice perzijskoga imena dolazi i naša riječ Indija.

Indijci su, međutim, u tekstovima svoju zemlju drugačije nazivali. Tako se u hinduističkim religijsko-enciklopedijskim djelima *purānama*² zemlja naziva Bhāratavarša »zemlja plemena Bhārata«, od čega dolazi i službeni hindski naziv za Republiku Indiju – Bhārat Gaṇarāḍya. Ime Āryāvarta »područje kojim lutaju Ariji« nalazimo u *Manu-smṛti* 2,22, kao i u *Vāsiṣṭha-dharmasūtrama* 1,8–9; 12–13.

Južna Azija

Okružje i geografski opis

Geološki gledano, veći je dio Indijskoga potkontinenta bio dijelom superkontinenta Gondwane koji se odvojio i spojio s Euroazijom prije 55 milijuna godina. U toj su koliziji dijela Gondwane s Euroazijom nastala na njihovu spoju mlada nabrana gorja poput Himalayskoga lanca s Mount Everestom, najvišim vrhom na svijetu. Himalaya omeđuje Indijski potkontinent na sjeveru, gorje Hindūkuš na zapadu, a Arakansko gorje na istoku.

Gorje Hindūkuš znatno je prohodnije od Himalaya na sjeveru pa se preko njega iz središnje Azije kroz klanec Khyber (Kajbar) i Bolan na Indijski potkontinent stanovništvo slijevalo u brojnim selidbama. Lutalački stočarski narodi, trgovačke karavane, kao i invazije od Grka Aleksandra Makedonskog i Demetrija, od Šaka i Kušana, Huna, do turkijskih, afganskih i iranskih vojski.

Himalaya na sjeveru slabije je prohodna, osobito po zimi zbog snijega, ali je usprkos tomu živa komunikacija i trgovina bila razvijena sa susjednim Tibetom i Kinom. Tim je putom na Tibet, u Kinu, Mongoliju i Japan došao iz Indije buddhizam. U Indiju su pak dolazili kineski buddhistički hodočasnici koji su nam u nasljeđe ostavili vrijedne izvore o starodrevnoj Indiji koji su silno pomogli u rasvjetljavanju dijelova stare indijske povijesti.

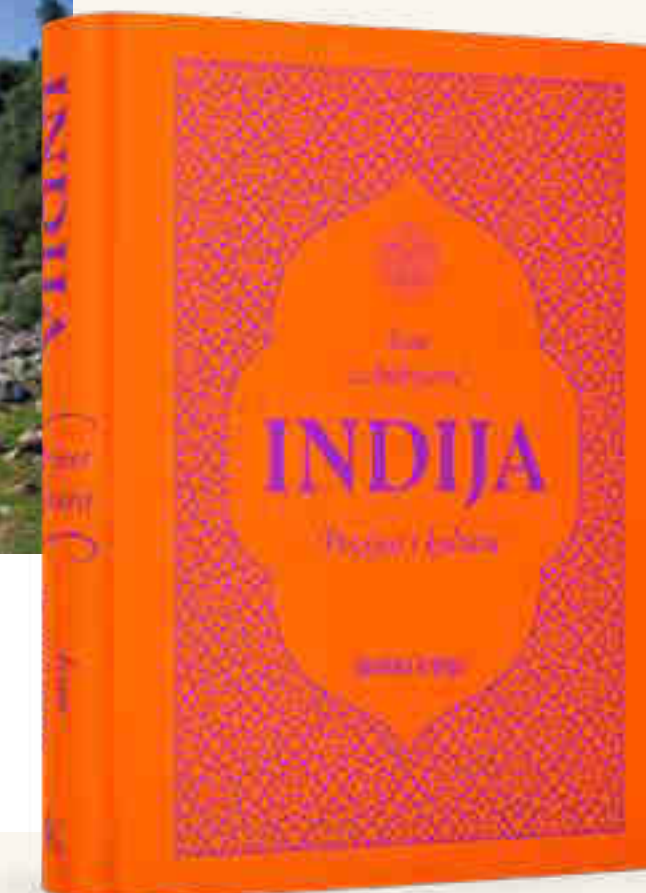
Auli, zvan i vrata Himalaya, Uttarakhand, sjeverozapadna Indija

Na izvoru rijeke Gañge na obroncima Himalaya, Gañgotri, Uttarakhand, sjeverozapad Indije

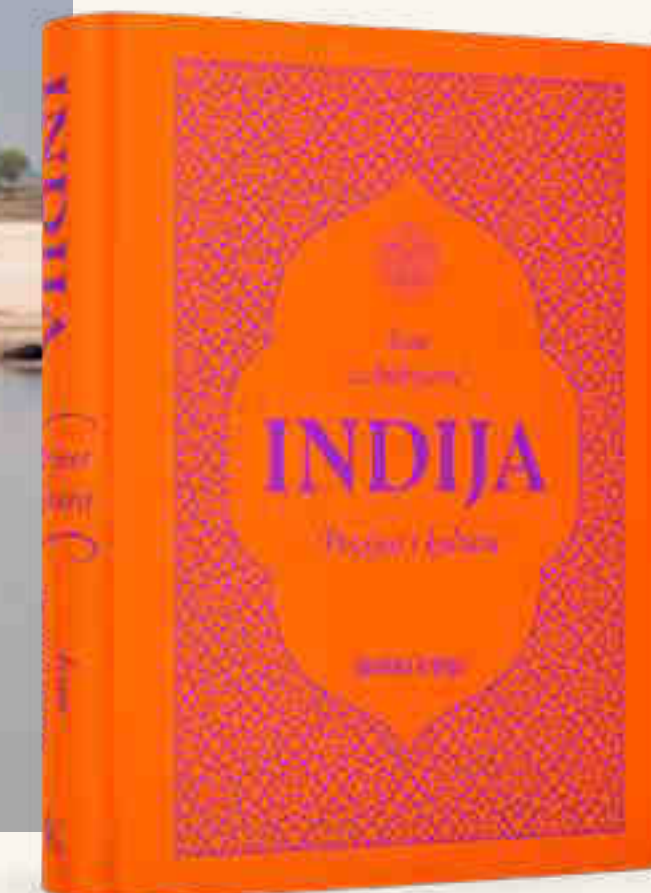
U blizini izvora rijeke Gañge, Ršikeš, sjeverozapad Indije

Planinski lanac Himālaya prirodna je prepreka na sjeveru potkontinenta

Vodeni bivoli na obali rijeke Gange u Bihāru, istočna Indija

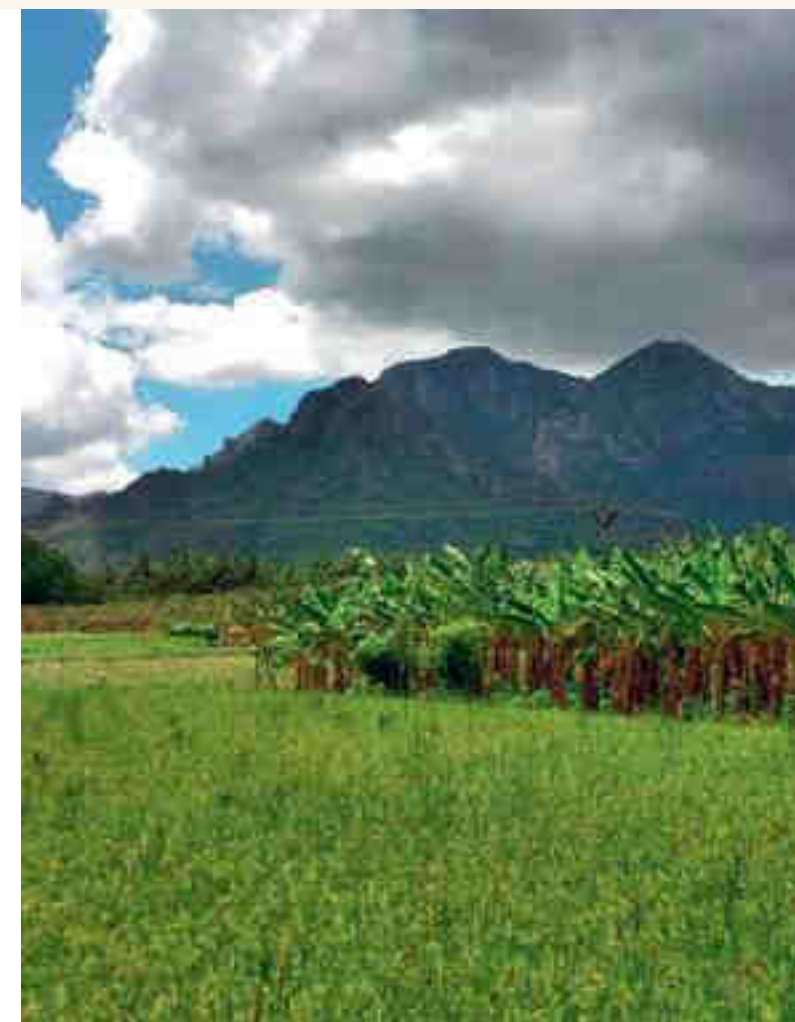

GORE | Assamske plantaže čaja, sjeveroistočna Indija
DOLJE | Plantaže čaja, Munnar, Kerala, jugoistočna Indija

GORE | Rižina polja, Kollangode, Palakkad
DOLJE | Alpey, Kerala, jugoistočna Indija

GORE | Rižina polja, Kanyakumari, Tamil Nađu, jugozapadna Indija
DOLJE | Kerala, jugoistočna Indija

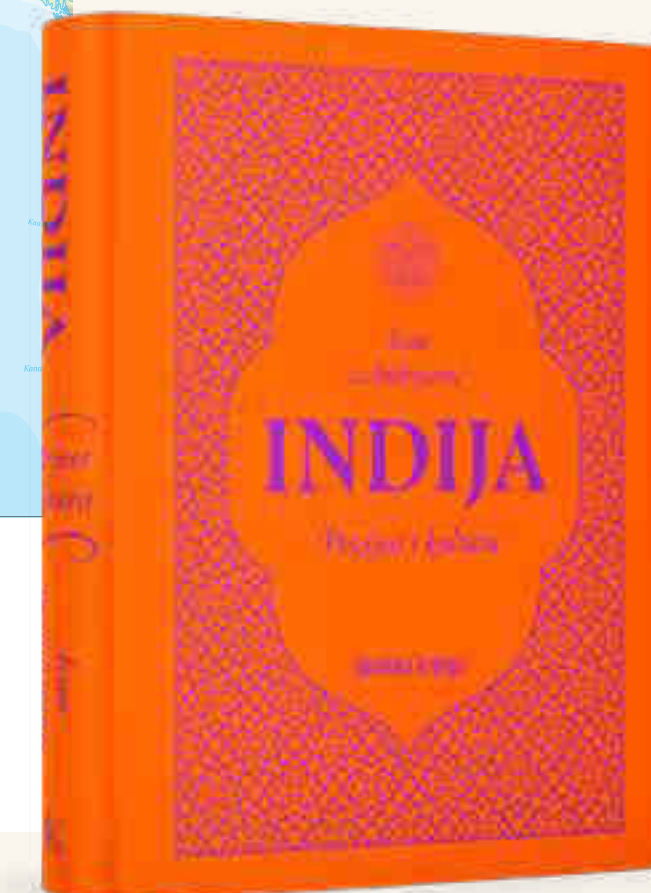

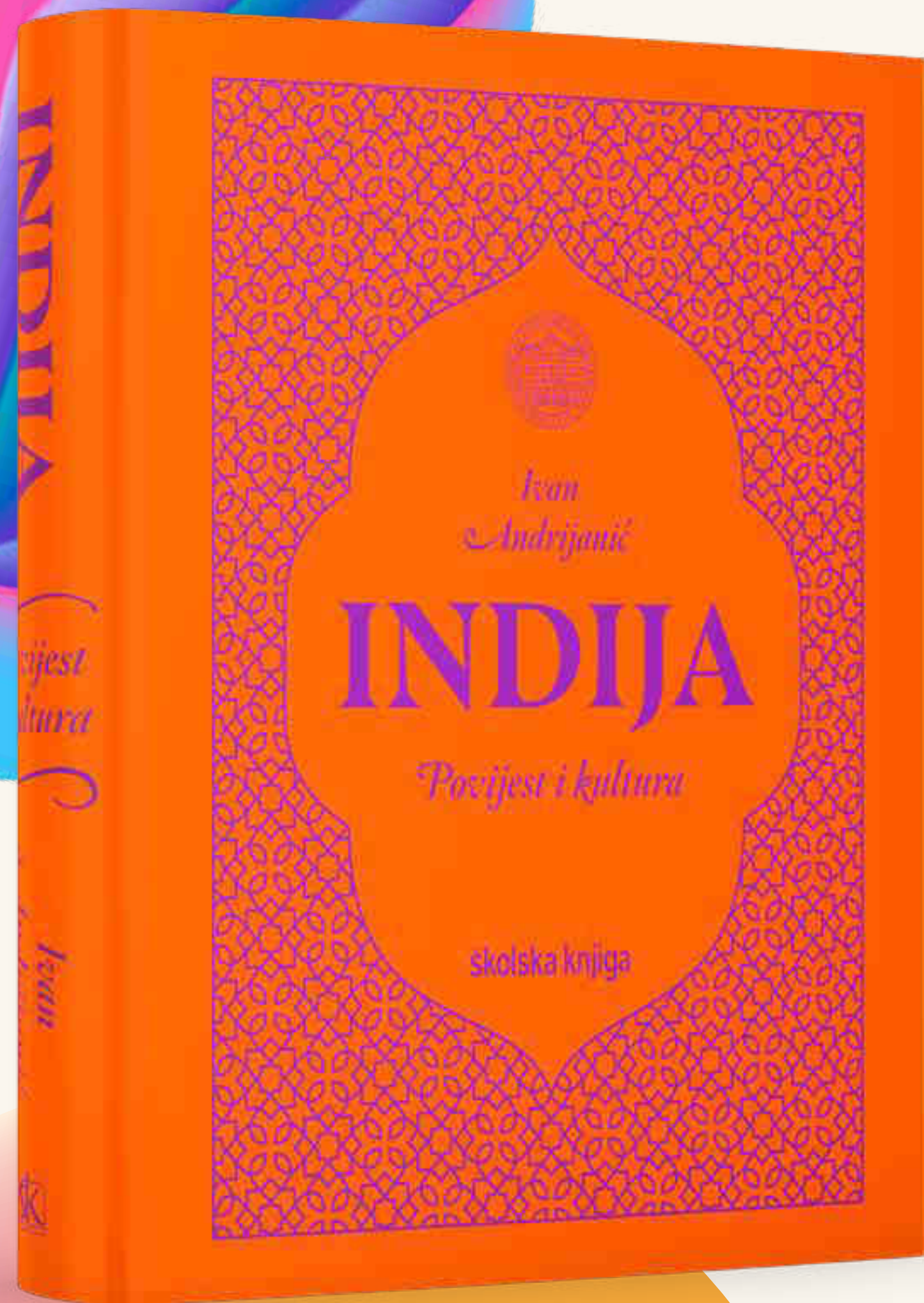
I. UVOD: OKRUŽJE, GEOGRAFIJA I IZVORI

Na Indijskome potkontinentu poljoprivreda uvelike ovisi o monsunu; važnost je monsuna za indijsku kulturu i povijest ogromna. Fenomen južnoazijskoga monsuna objašnjava se nejednakom brzinom zagrijavanja zraka nad morem i nad kopnom. Zbog toga dolazi do nižega tlaka iznad zapadnoga indijskoga priobalja i nastanka vjetrova koji puše prema kopnu. Vjetar nosi oblake ispunjene vlagom preko Indijskoga potkontinenta gdje monsun slabi prema istočnoj obali. Iznad Bengalskoga zaljeva oblaci se opet pune vlagom, a vjetar ih nosi prema unutrašnjosti. Zato je područje s najviše kiše istočna Indija. Prolaskom monsuna kroz porječje Gañge i Yamune kiša slabi zbog čega je ima manje u sjeverozapadnim područjima u kojima se javljaju čak i pustinje i polupustinje, poput pustinje Thār (Indija, Rađasthān; Pakistan), te pustinja Thal, Khārān i Čolistān dalje na zapadu, u današnjem Pakistanu. Monsun započinje nakon snažnog zagrijavanja tla obično u lipnju i završava u rujnu, najkasnije početkom listopada. Obilježja monsunskoga razdoblja snažne su i dugotrajne kiše koje natapaju tlo, omogućuju intenzivnu poljoprivredu, ali su u prošlosti značajno otežavali promet i komunikaciju. Monsunsko je razdoblje uglavnom jedino doba godine u kojem se u južnoj Aziji može očekivati značajnija kiša, za razliku od europske klime. Takvi uvjeti uvelike određuju način života, gospodarstvo, pa i kulturu.

Geografija Indijskoga potkontinenta

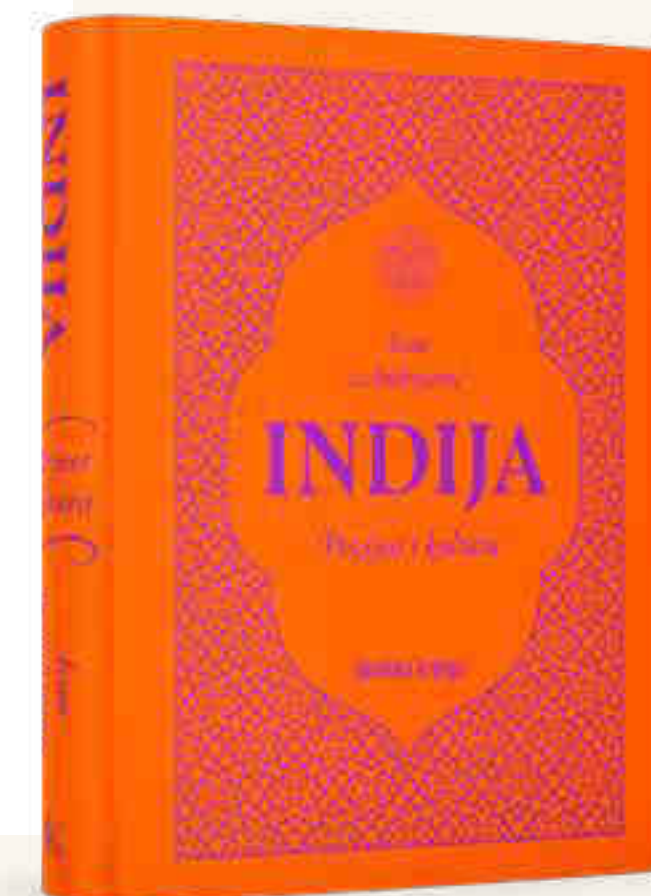

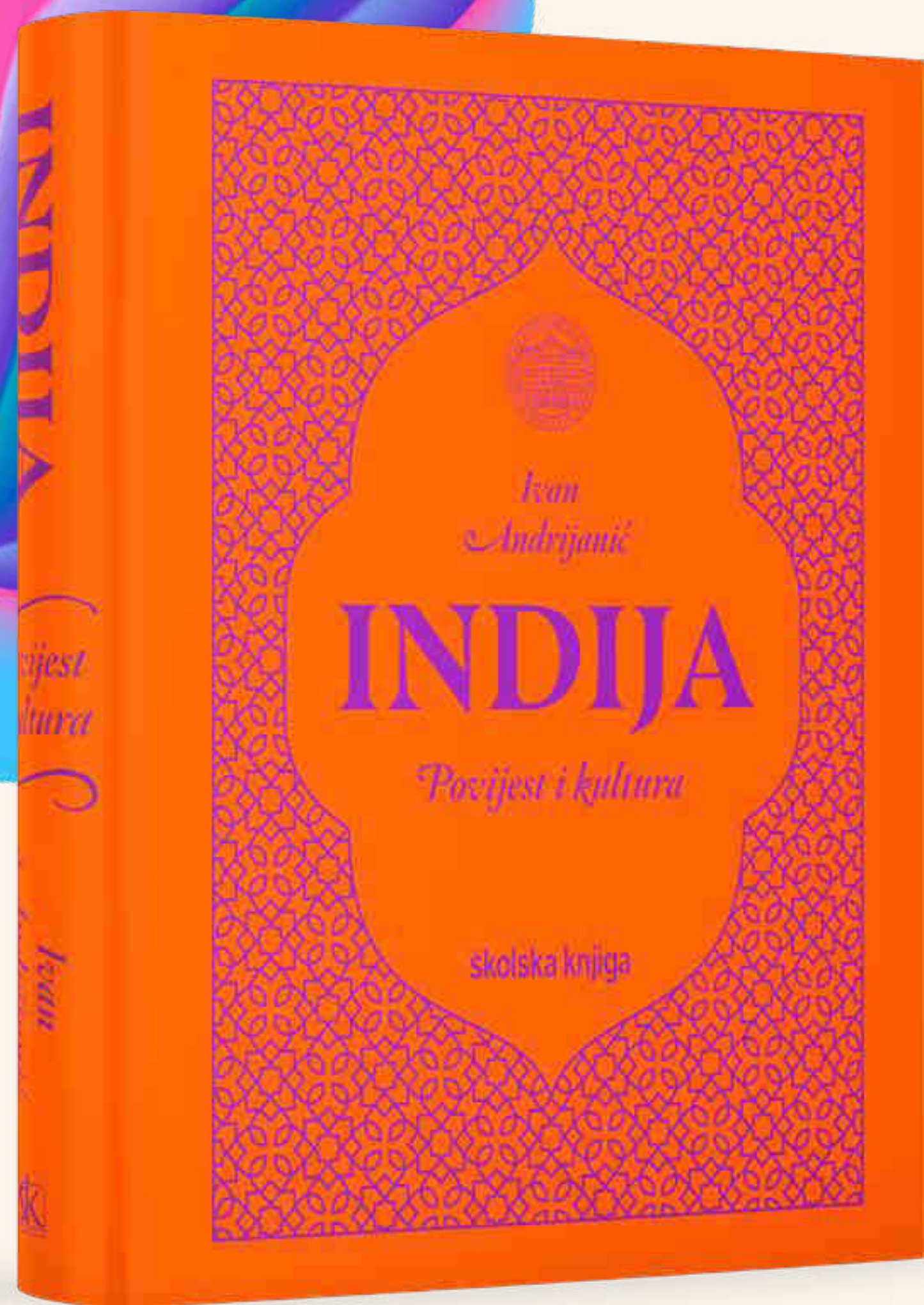
**Objavljivanje pregledne
i pouzdane povijesti indijskoga
potkontinenta na hrvatskom jeziku
važan je kulturni događaj
za sveučilišne studije,
znanost i kulturu u Hrvatskoj,
u kojoj postoji veliko zanimanje
za azijske tradicije.**

– akademik Mislav Ježić

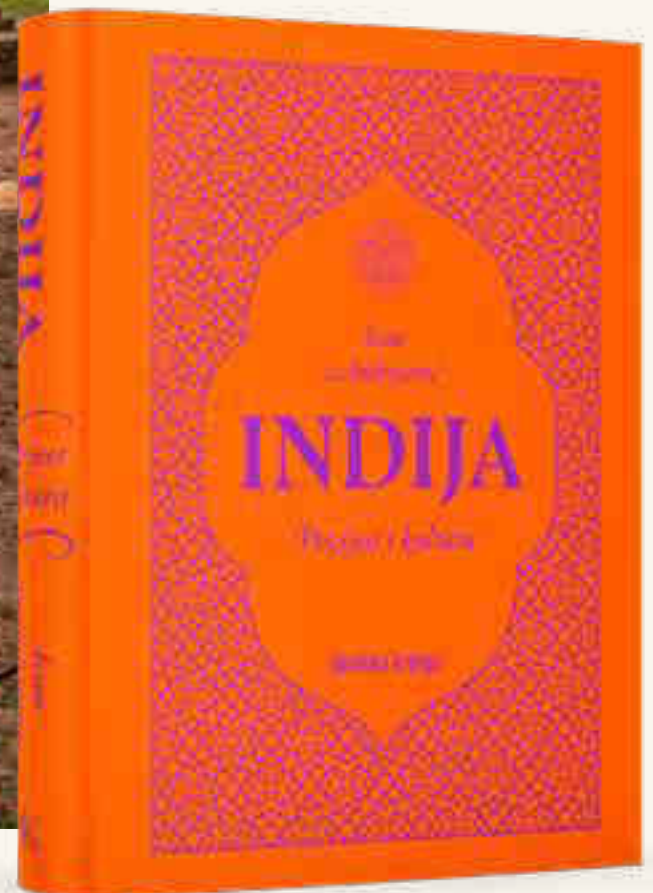
GORE | Matherānsko gorje, Zapadni Ghāti u svibnju, prije monsuna
DOLJE | Matherānsko gorje, Zapadni Ghāti u kolovozu, nakon monsuna

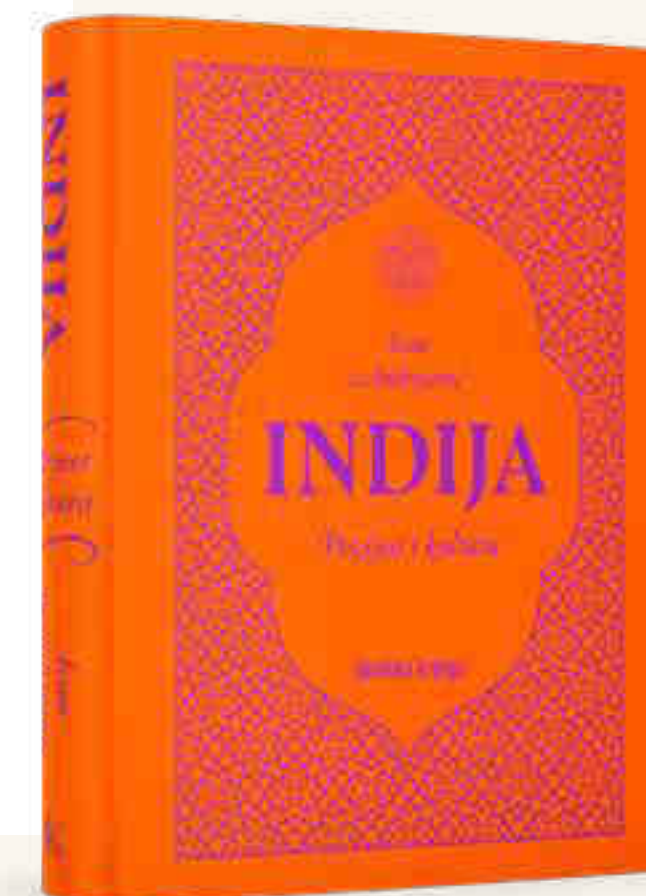
**Velik dio monografije
posvećen je prikazu kulturnih fenomena
indijskoga potkontinenta – književnosti,
religiji i umjetnosti te kulturnim
utjecajima i prožimanjima.**

– izv. prof. dr. sc. Tomislav Galović

Prizor bitke majmuna i bjesova rākšasa iz *Rāmāyaṇe*, Udaipur, 17. st.

Malo je kasnija *stūpa* u Bharhutu na sjeveru Madhya Pradeša koja se ističe bogato ukrašenom balustradom i četirima ulaznim vratima (*torana*). Balustrade i kapije kamene su interpretacije starodrevnih drvenih struktura. Reljefi često prikazuju polubožanska bića *yakše*, duhove prirode koji donose dobru sreću, a u buddhističku su umjetnost vjerojatno ušli iz starijih vjerovanja.

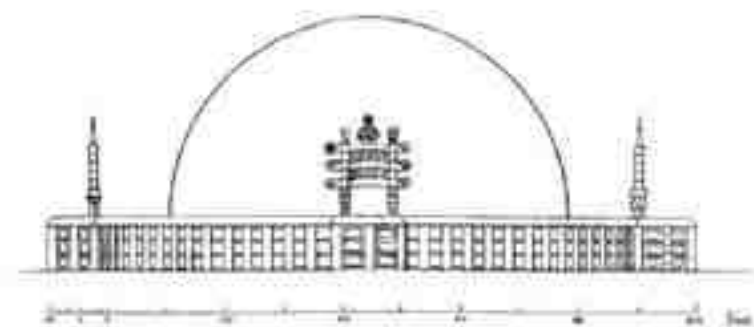
S druge strane, reljefi prikazuju i narativne prizore iz *dātaka* i Buddhina života s tim da se Buddha ne prikazuje u liku, već kroz neki simbol. Ljudski su likovi prikazani prilično plošno, na pojednostavljen, arhajski način. Narativne su prizore klesari prikazali kao niz sukcesivnih epizoda kako bi vjernicima predočili izravne i lako čitljive kompozicije vezane uz buddhističke legende.

Yakṣiṇī, reljef na *stūpi* u Bharhutu, 2. st. pr. Kr. Indijski muzej u Kolkati

Velika *stūpa* u Sānči u doba Śuṅga, H. Gardner, *Art Through the Ages*. New York: Harcourt, Brace, & Co., 1926., str. 409.

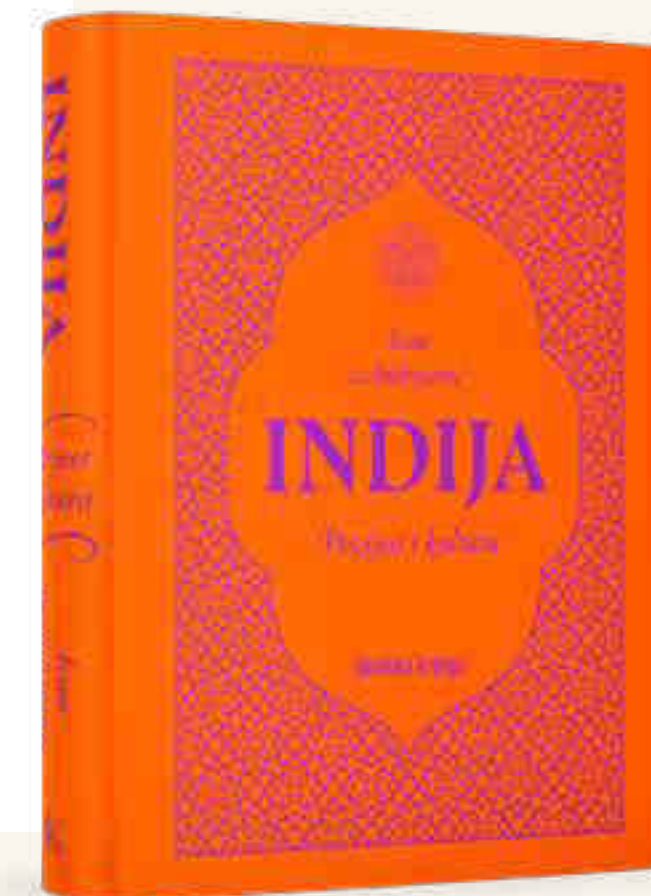
Stūpa u Bharhutu, 2. st. pr. Kr. A. Cunningham, *The stūpa of Bharhut*. London, W. H. Allen and co. 1879.

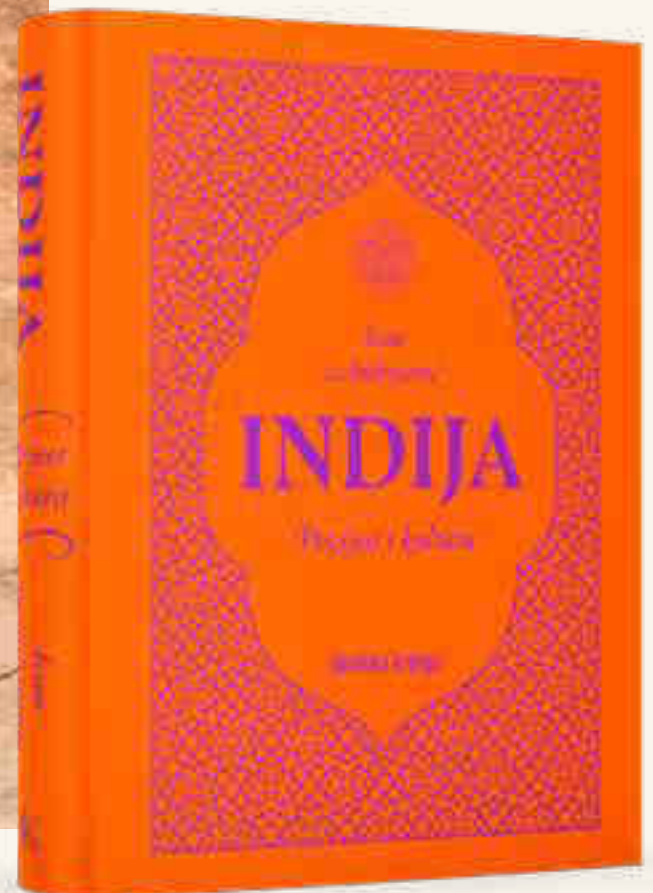
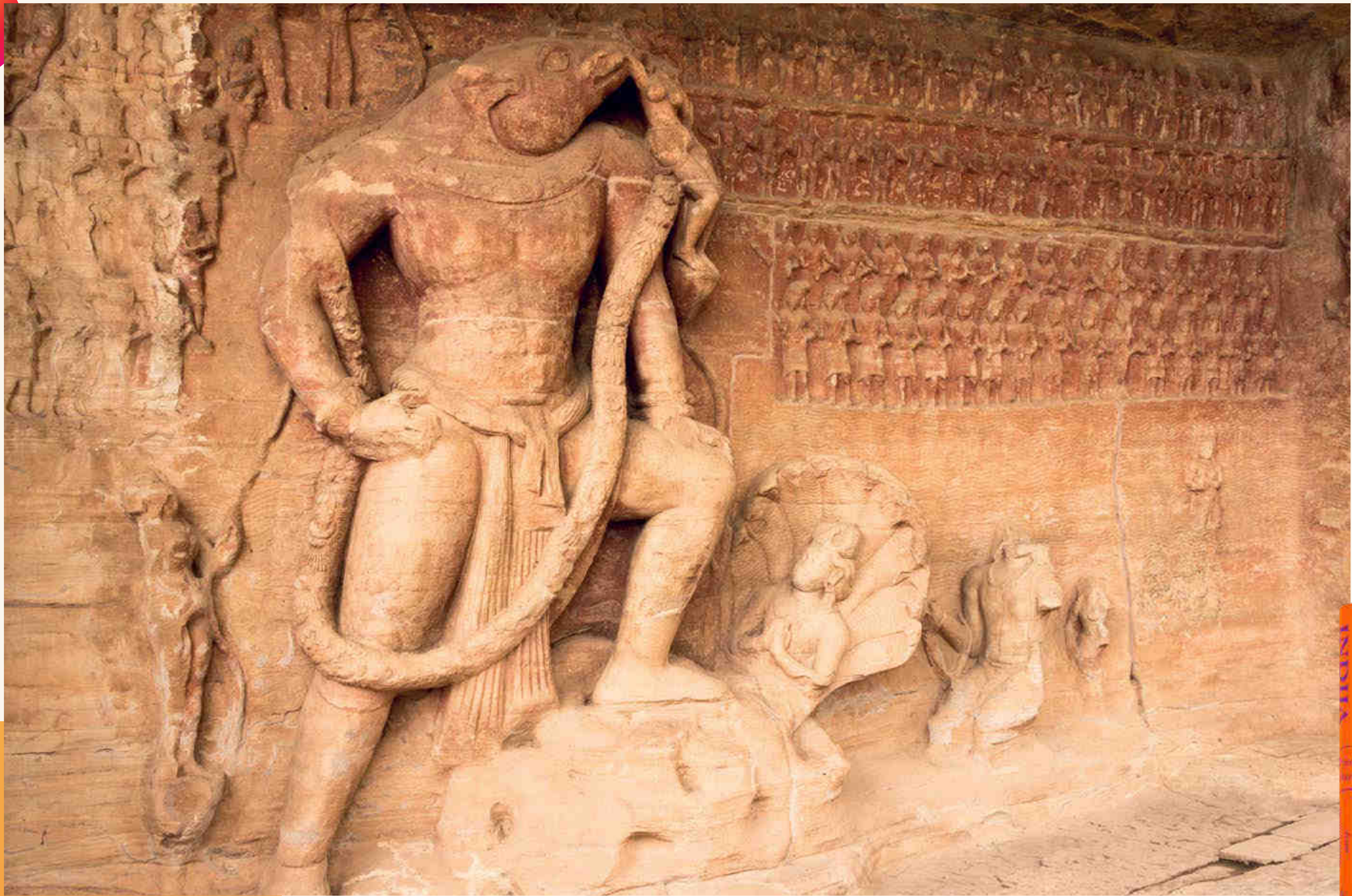

Ukраси na ogradi *stūpe* br. 2 u Sānči iz doba Śuṅga

DESNO GORE | Reljef na ogradi *stūpe* br. 2 u Sānči

DESNO DOLJE | Ograda *stūpe* u Bharhutu, 2. st. pr. Kr. Indijski muzej u Kolkati

Buddha, Adanṭa

Višnu, Vidiša, razdoblje Gupta

javlja kao slobodno stojeće svetište izgrađeno od trajnog materijala (hram br. 17 u Sañči, 5. st.). Prvi se put javlja obzidano predvorje ili *maṅḍapa* koje je odvojeno od svetišta (*garbhagṛha*).

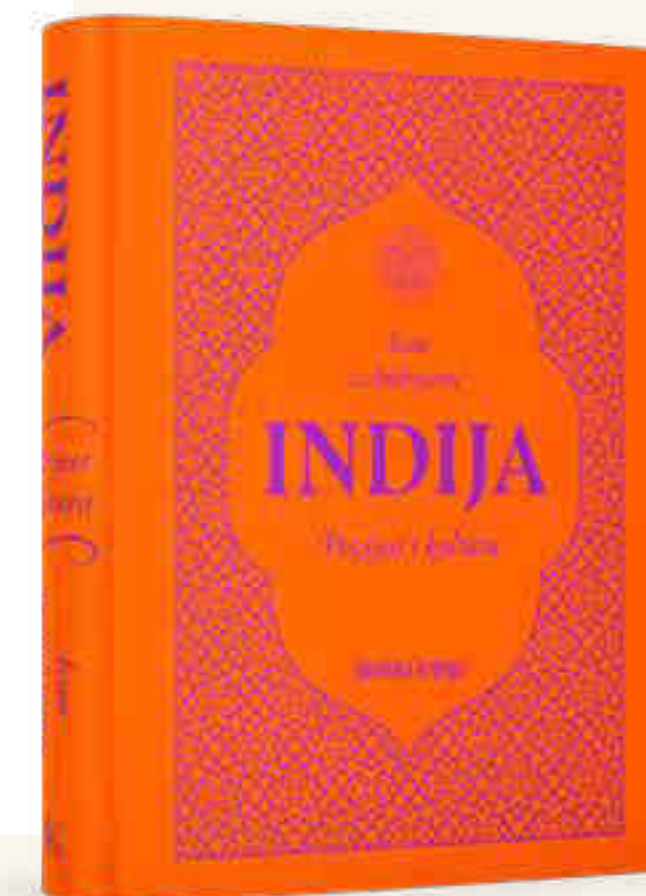
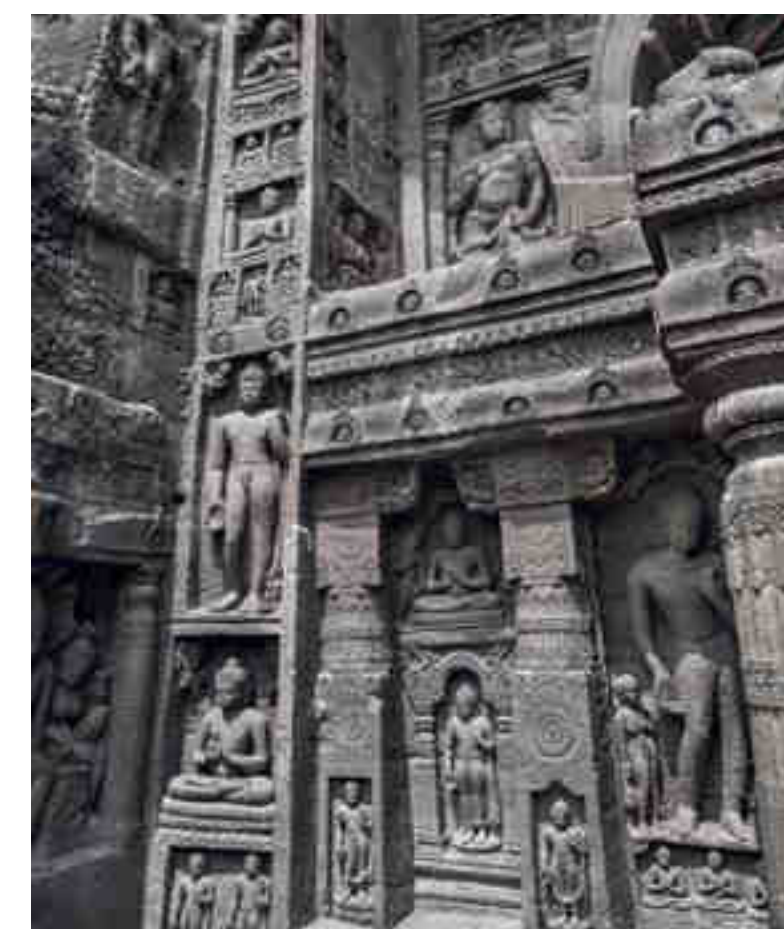
Jedan od najranijih hramova hinduističke arhitekture, Višnuov hram Daśavatāra u Deogarhu, pravi je umjetnički biser. Hram krasi izuzetna reljefna plastika, od koje se ističe slavan reljef koji prikazuje Višnu kako leži na zmiji Šeši.

Skulptura u razdoblju Gupta predstavlja vrhunac i sintezu starijih tradicija: osobito indijske škole u Mathuri i grčko-rimske škole iz Gandhāre. Bez obzira na mjesto izrade, skulpture pokazuju majstorsku izvedbu i uzvišeni spokoj u izrazu, osobito u prikazu Buddhē. Uz nježno oblikovanje Buddhina lica u meditaciji, skulpture iz razdoblja Gupta odlikuje i prikaz prozirne tkanine ispod koje se nazire tijelo u suprotnosti s teškim togama koje nose Buddhē i *bodhi-sattve* na gandhārskim prikazima u grčko-rimskom stilu.

U izradi reljefa radionice za vrijeme Gupta postigle su sintezu elemenata iz gandhārske kušānske i mathurske umjetnosti. Izvrstan je primjer hinduističke umjetnosti razdoblja Gupta kompleks špiljskih hramova u Udayagiriju u Vidiši (Madhya Pradesh). Među njima se ističe poznati reljef koji prikazuje utjelovljenje Višnu u liku veptra (Varāha).

LJEVO | Buddha, Adanṭa

DESNO | Reljefi na ulazu u špilju 19 u Adanṭi

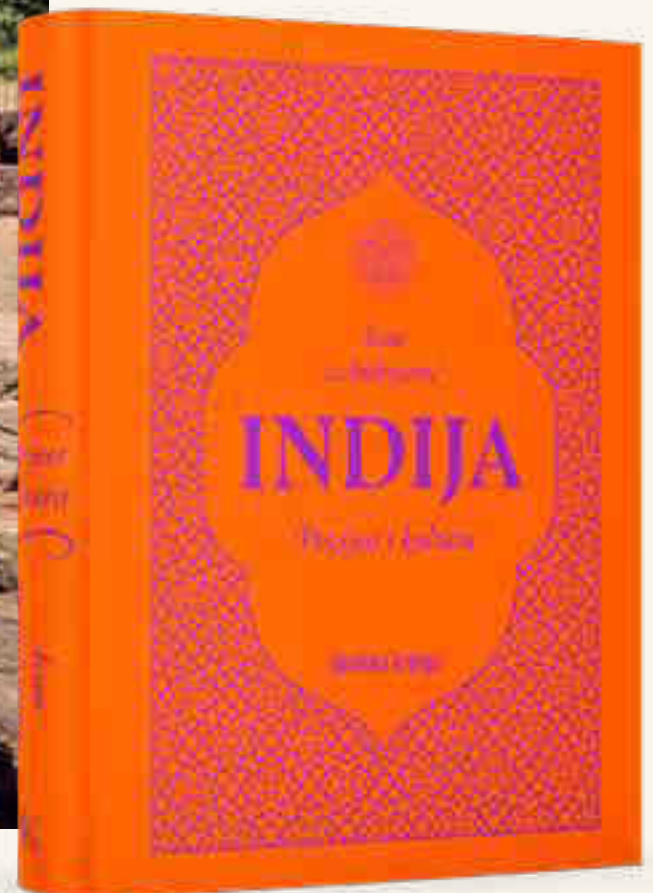

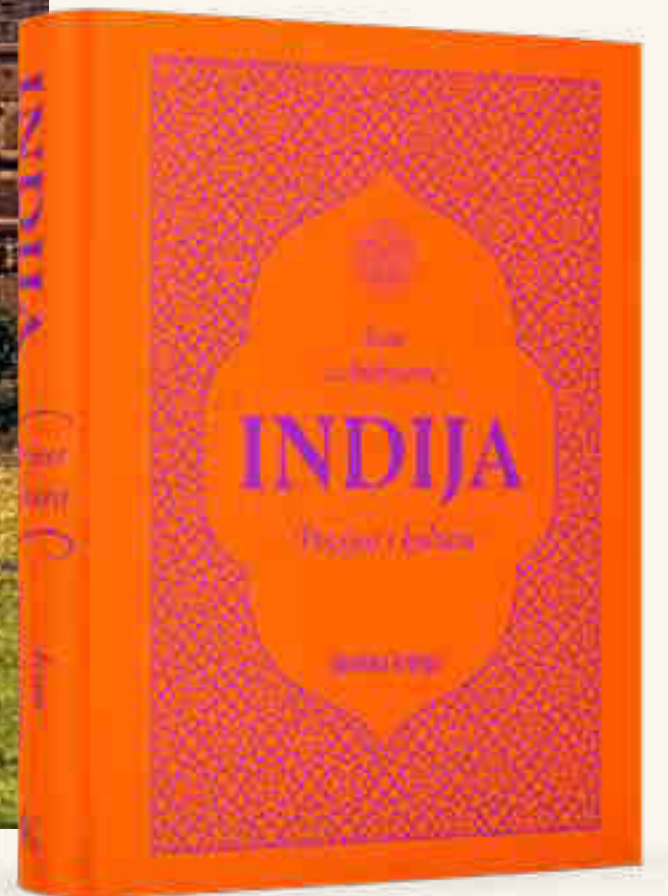
Najveći opseg carstva Gupta u vrijeme Čandragupte II.

Slikarstvo u vrijeme Gupta predstavlja vrhunac ranijih slikarskih postignuća o kojima zbog propadljivosti materijala možemo samo nagađati iz literature. Glavni izvor za poznavanje indijskoga slikarstva jest *Viṣṇudharmottarapurāṇa* koja klasificira vrste slikarstva prikladne za svetišta, palače i privatno stanovanje te razlikuje između lirskog i svjetovnog slikarstva. Ističe se važnost pridržavanja zadanih propisa, kanonskih proporcija i iskazivanja osjećaja kroz prikazivanje pokreta. Ostaci zidnih slikarija iz razdoblja Gupta i Vākāṭaka nalaze se u špiljama Ađanṭe. Slike prikazuju prizore iz *dātaka*, događaje iz života Buddhe i *bodhisattva*. Na zidnim slikarijama u Ađanṭi osjeća se promjena od umjetničkog izraza kakav poznajemo u ranom buddhizmu – umjesto naglaska na simboličnome, javlja se vjerski romantizam i lirski izraz.

LIJEVO | Bodhisattva Padmapāni, zidna slika u špilji br. 1 u Ađanṭi
 DESNO GORE | Zidno slikarstvo u Ađanṭi
 DESNO SREDINA | Prizor iz *Šibi-dātaka* u špilji br. 1 u Ađanṭi
 DESNO DOLJE | Kralj objavljuje kraljici odlazak u isposništvo, prizor iz *Mahādanaka-dātaka* u špilji br. 1 u Ađanṭi

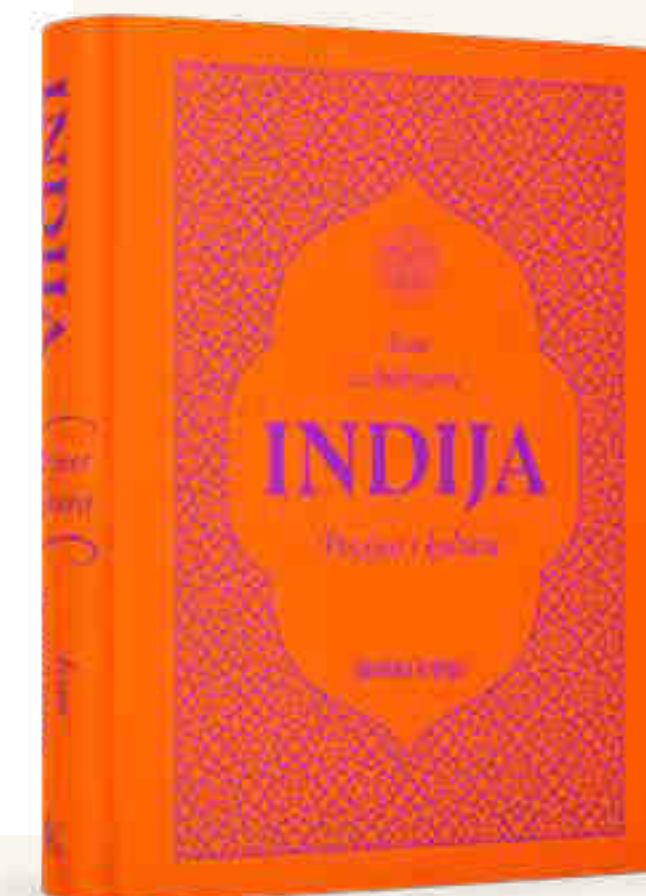

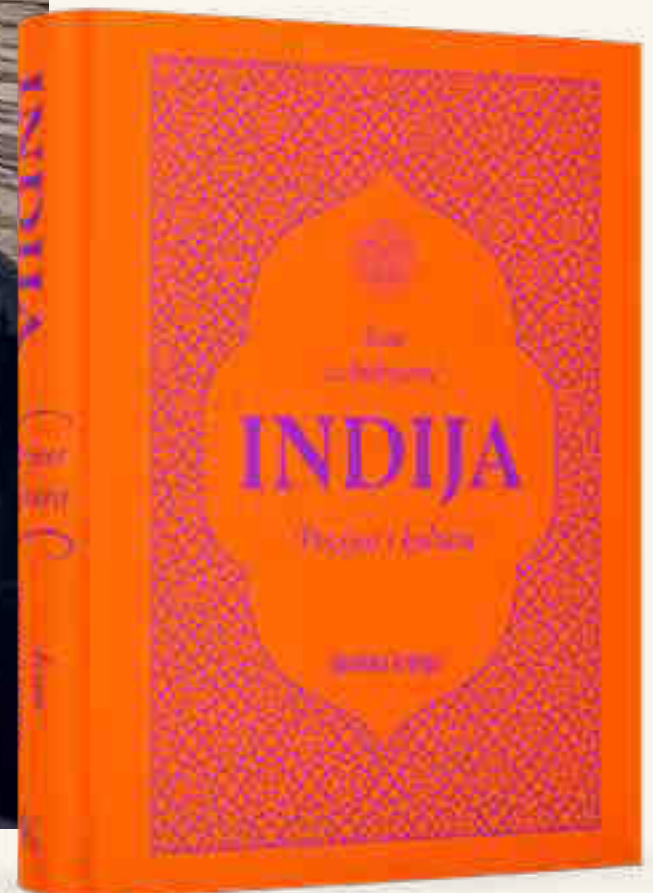
U blizini se nalazi i golemi reljef isklesan na stijeni koji prikazuje silazak rijeke Gange na Zemlju. Oko godine 642. Kāñčipuram je posjetio kineski buddhistički hodočasnik Xuánzàng tijekom svoga proputovanja Indijom. Zapisao je da u Kāñčipuramu ima 80 hramova i 200 buddhističkih samostana.

Nṛsimhavarman II. zaslužan je za gradnju dvaju iznimnih Śivinih hramova, obalnoga Śivina hrama u Mahābalipuramu i hrama Kailāsanātha (gospodar planine Kailāsa u Himālayi, tj. Śiva) u Kāñčipuramu.

Ovi hramovi iznad svetišta u kojem se nalazi *liṅga*, simbolični prikaz Śivina falusa, imaju visoki stepenasti toranj (*vimāna*) koji će postati zaštitni znak južnjačkoga tipa hinduističkoga hrama.

LIJEVO GORE | Ulaz u Varāhin śpiljski hram u Mahābalipuramu, 7. st.
 LIJEVO DOLJE | Durgā ubija demona Mahiṣasuru, reljef u śpiljskome hramu Mahiṣasuramardini u Mahābalipuramu, 7. st.
 GORE | Dvorište hrama Kailāsanātha u Kāñčipuramu
 DOLJE | Skulpturalni uresi hrama Kailāsanātha u Kāñčipuramu
 SLJEDEĆE STRANICE | Hram Kailāsanātha u Kāñčipuramu

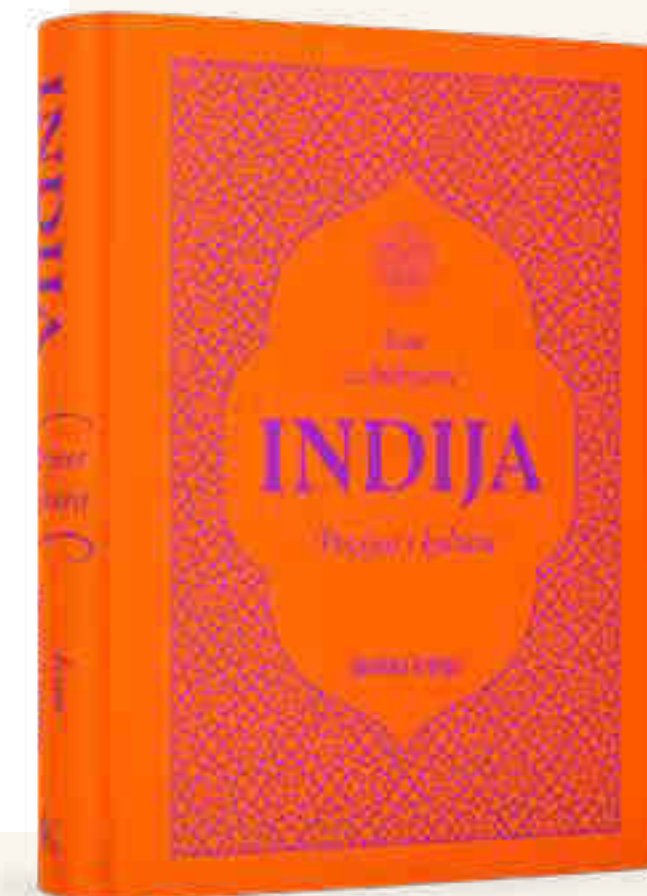

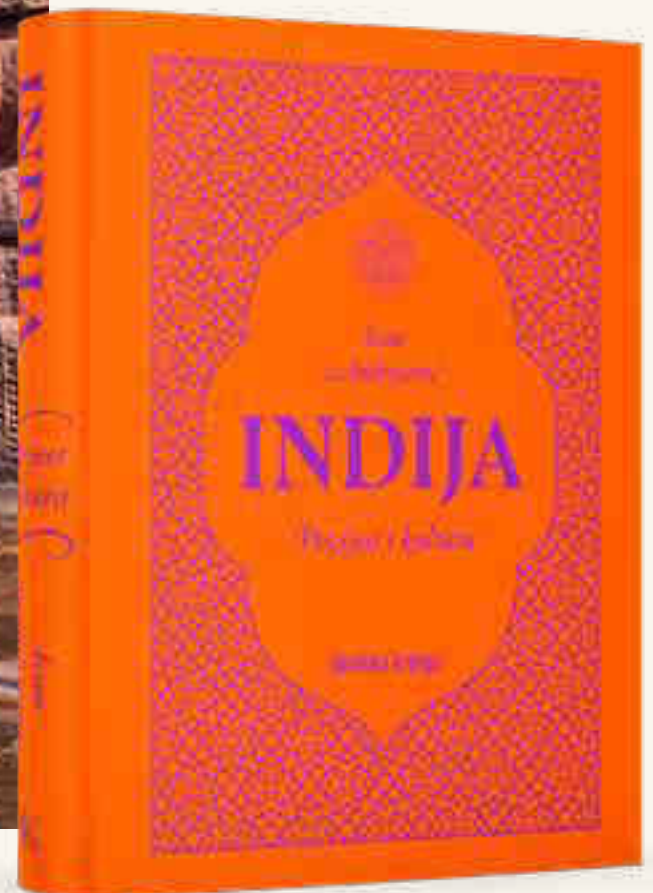
GORE LIJEVO | Brončana statua Šive kao kozmičkoga plesača, razdoblje ČoĶa
GORE DESNO | Brončana statua Šive, razdoblje ČoĶa
LIJEVO I DESNO DOLJE | Hram Airavatešvara, Darasuram, 12. st.

LIJEVO GORE | Gopure (ulazni tornjevi) hrama Břhadišvara u Tandāvūru
LIJEVO DOLJE | Brončana statua Křšne, razdoblje ČoĶa
DESNO DOLJE | Brončana statua Šive, razdoblje ČoĶa

ulazu u hramske komplekse počinju se podizati tornjevi iznad vrata, tzv. gopure koje su u tom ranom razdoblju južnoindijske hramske arhitekture niži od tornja iznad svetišta. *Gopura* hrama Břhadišvara u Tandāvūru visoka je 30 metara, što znači da je dvostruko niža od *vimāne*. Kasnije će se to u hramskoj arhitekturi indijskoga juga promijeniti. Svetišta više ne će biti okrunjena visokim tornjevima, dok će ulazni tornjevi, gopure, rasti sve više i više.

U najpoznatija umjetnička ostvarenja ČoĶa svakako spadaju brončane skulpture koje su obilježile umjetnost ČoĶa, a brončani prikaz Šive kao kozmičkoga plesača jedan je od najupečatljivijih motiva indijske umjetnosti.

u današnjem Vijetnamu, i na obali današnje Kambodže. Država Fúnán predstavlja prvo razdoblje velike indokhmerske civilizacije koja je trajala sve do 15. stoljeća. Drugo se razdoblje indokhmerske civilizacije u kineskim izvorima zvalo Čen-la. Treće razdoblje, koje započinje u 9. stoljeću, slavno je angkorsko razdoblje. Tada je nastao (posvećen je 1131.) veliki Višņuov hram (kasnije je postao buddhistički) u Angkor Watu. Paradoksalno je da se najveći hinduistički hram na svijetu nalazi izvan Indijskoga potkontinenta.

LIJEVO GORE | Hram u Angkor Watu, 12. st. (s dopuštanjem Regents of the University of Michigan, Department of the History of Art, Visual Resources Collections)

LIJEVO SREDINA | Unutrašnjost hramskoga sklopa Angkor wat, Kambodža, 12. st.

LIJEVO DOLJE | Unutrašnjost hramskoga sklopa Angkor wat, Kambodža, 12. st.

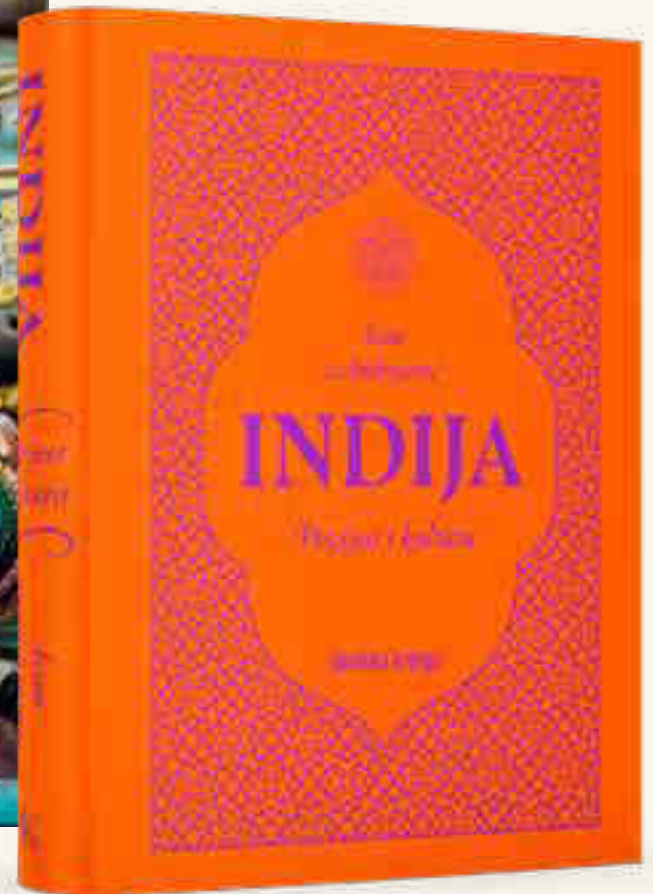
DESNO DOLJE | Scena iz epa Rāmāyana, Angkor Wat, Kambodža, 12. st.

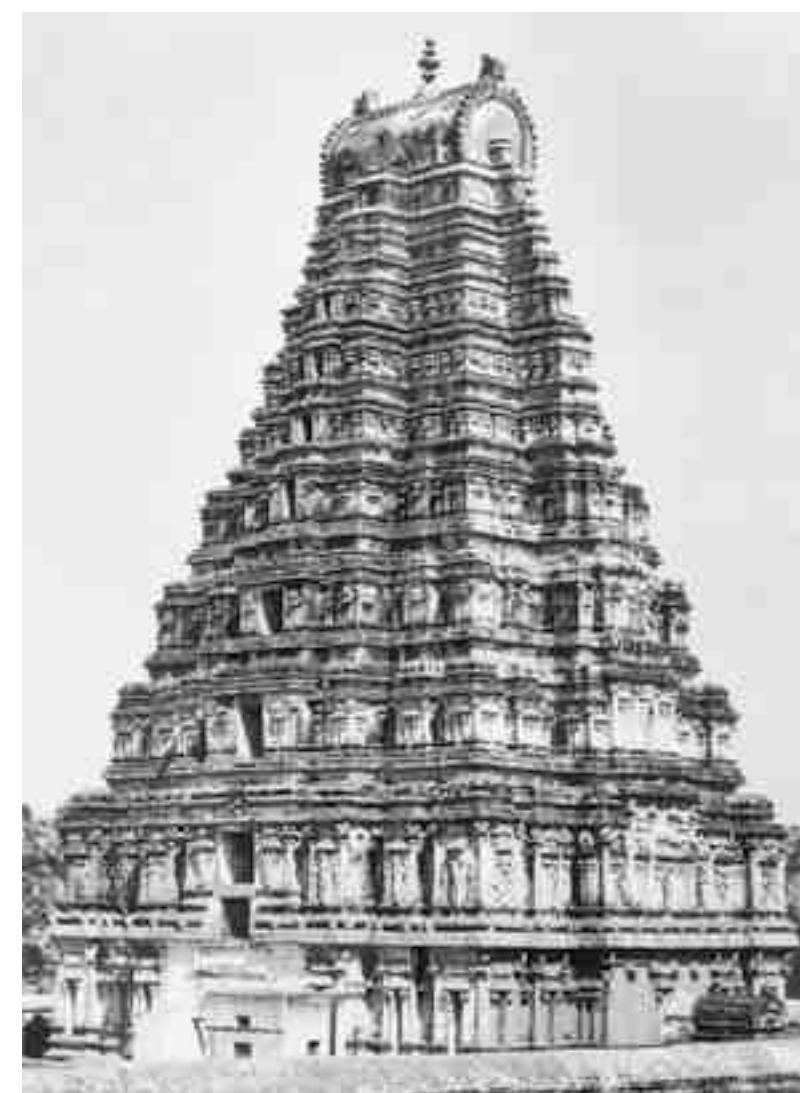
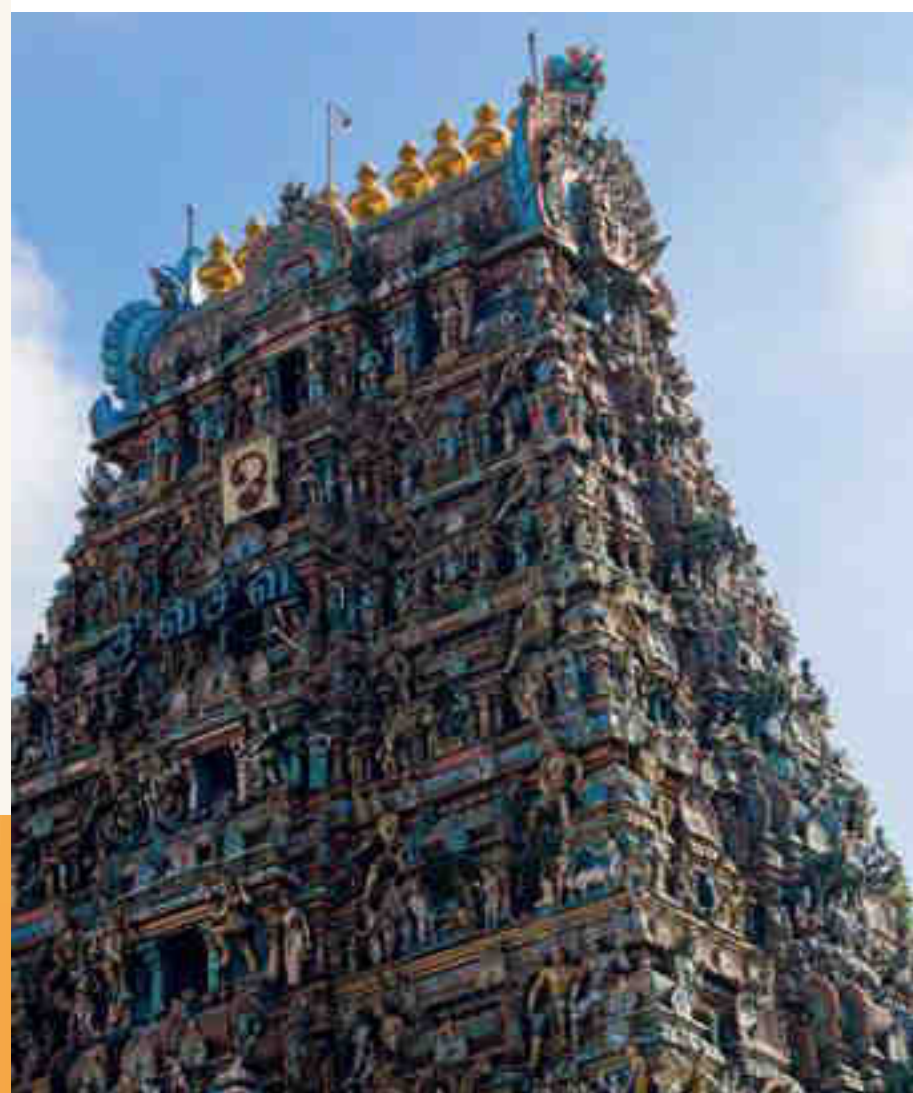
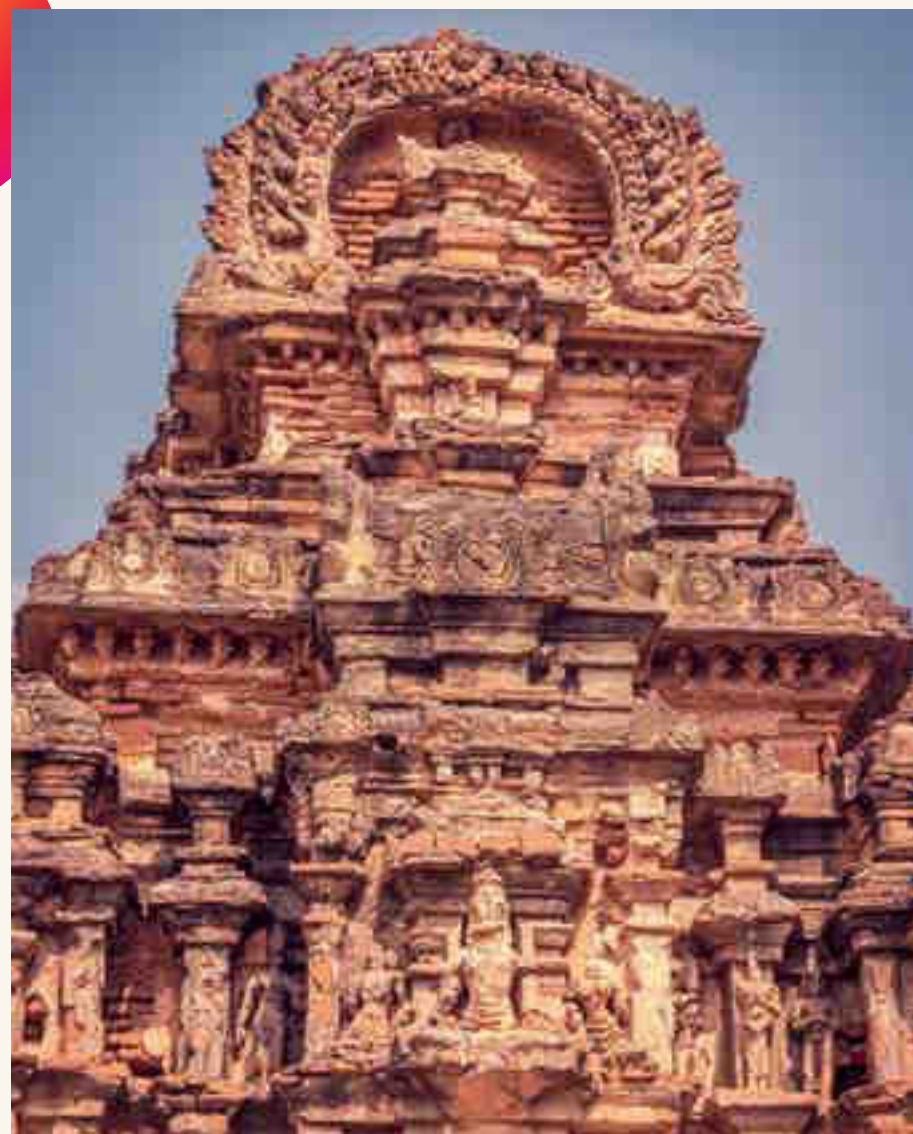

DESNO GORE | Hinduistički (višņuistički) hramski sklop Angkor Wat, Kambodža, 12. st.

DESNO DOLJE | Buddhistički hramski sklop Borobudur, otok Java, Indonezija, 9. st.

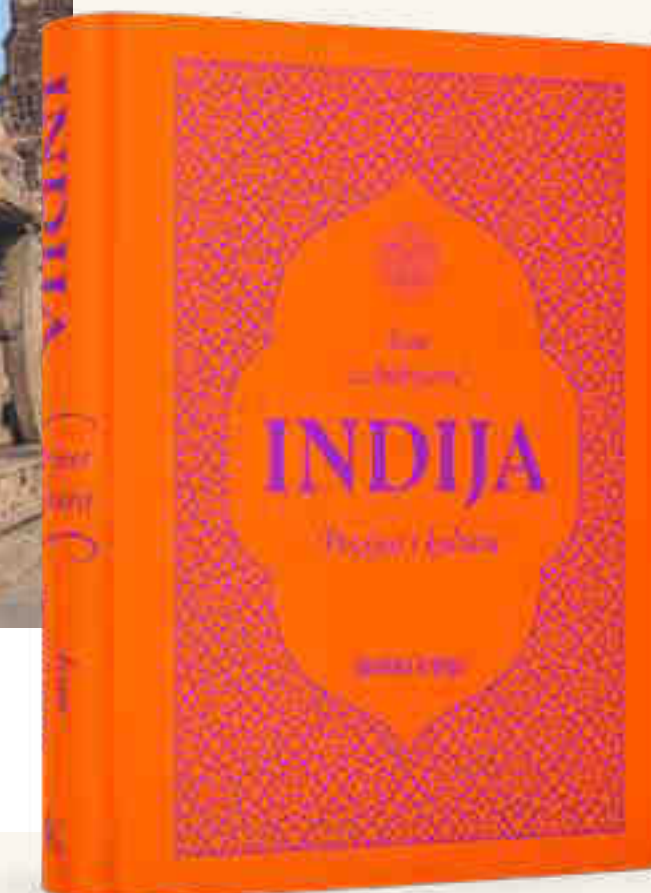
LJEVO GORE | Gopura Rāmina hrama u Hampiju
 DESNO GORE | Gopura Arunačaleśvarina hrama u Tiruvannāmalaiju
 DOLJE LJEVO | Gopura hrama u Čidambaramu
 DOLJE DESNO | Virūpākšin hram u Hampi (s dopuštenjem American Institute of Indian Studies)

U glavnom je gradu (današnji Hampi) dobro očuvano nekoliko hramskih kompleksa od kojih je najveći hram posvećen Virūpākši, zaštitniku grada. Dao ga je sagraditi Lakkan Daṇdeśa, *nāyaka* u službi Deve Rāye II. iz dinastije Saṅgam. Hram je proširio i dogradio Kṛṣṇa Deva Rāya. Karakteriziraju ga manje svetište s predvorjem (*maṇḍapa*), veliki tornjevi (*gopura*) iznad ulaza u hram i hipostilne dvorane, tri glavne osebujnosti hramske arhitekture južne Indije.

U Hampi se nalazi i višņuistički hram posvećen Viṭṭhali (Kṛṣṇi) u kojem se nalazi Garuđino svetište u obliku kamenih kola, koje je postalo jedno od simbola Viḍayanagara. U sklopu hramskoga kompleksa Viṭṭhala nalaze se tržnice od kojih je jedna dugačka čak kilometar.

Zanimljiva je osobitost arhitekture Viḍayanagara uklapanje elemenata islamske umjetnosti, poput luka i kupole, koji se inače ne koriste u tradicionalnoj hinduističkoj, džinističkoj i buddhističkoj umjetnosti. Indoislamski su elementi osobito izraženi u slavnim slonovskim stajama i u građevini Lotus Mahal kojoj je funkcija nepoznata.

GORE | Virūpākšin hram u Hampi
 DESNO | Garuđina kola u sklopu Viṭṭhalina hrama

Zarobljavanje Hemuovo, minijatura iz rukopisa *Akbar-nāme*, 1603. Chester Beatty Library, Dublin.

Vjenčanje Adhama Ćana. Māhim Anga sjedi odmah do Akbara

Akbarova opsada Ranthamborea, minijatura iz *Akbar-nāme*, između 1590. i 1595.

Utvrda Ranthambore u Rādasthanu

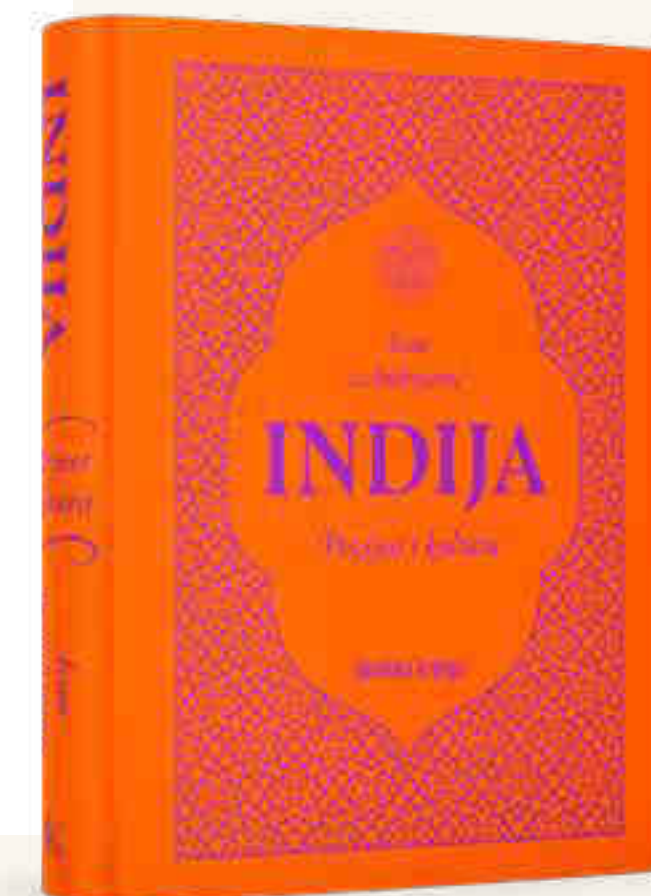
GORE | Birbalova palača u Fatahpur Sikri
DESNO | Isusovački svećenici Rodolfo Acquaviva i Francisco Henriques u razgovoru s Akbarom, Fatahpur Sikri. Minijatura iz *Akbar-nāme*, 1605.
DESNO DOLJE | Akbarov portret, oko 1600.

koji su mu postali važan oslonac u vladavini. Tako je u najviša tijela državne uprave uveo Rādpūta Toḡaramalu, hinduista, organizacijskoga genija koji je služio Šeru Šahu kao stručnjak za sakupljanje poreza. U najbližem se krugu Akbarovu nalazio i brahman Birbal (skt. Virabala). Odnos Akbara i Birbala postao je predmet mnogih narodnih predaja i književnih obrada, koje su se usredotočivale na Birbalovu mudrost i duhovitost kojom je nadmudrivao protivnike na dvoru, ali i samoga Akbara. Birbalova pogibija 1586., dok je gušio pobunu afghanskoga klana Yūsufzay u dolini Swāt u povijesnoj Gāndhāri, teško je pogodila Akbara.

Osim što je dopustio ulaz hinduista u sustav državne uprave, Akbar je također uspostavio kontrolu nad plemstvom i ustrojio vjersku politiku koja je bila znatno tolerantnijom od vjerske politike njegovih prethodnika. Njegov revolucionarni sustav procjene visine poreza jedna je od njegovih najvećih reformi.

Porezna se reforma sastojala od preciznije procjene državnoga udjela u oporezivanju. Državna se trećina često arbitrarno određivala jer središnja vlast nije imala nadzor ni znanje o agrarnim resursima. Akbar je imenovao službenike koji su obavili duboku raščlambu agrarnih resursa u smislu izmjere veličina posjeda i popisivanja vrsta kultura koje se na njima uzgajaju. Centralizirani je sustav uzeo u obzir lokalne posebnosti, a uvođenje perzijskoga jezika kao središnjega administrativnoga jezika omogućilo je središnji nadzor svih poljoprivrednih resursa. To je pak omogućilo precizniji i pravedniji izračun trećine koju je ubirala država. Nakon nekoliko pokušaja

Raspad Moghulskoga Carstva nakon Aurangzeba

Aurangzeb je prije smrti imao još tri živa sina, A'zama, Mu'zama i Kāma Baḳša, pa je Carstvo podijelio na tri dijela i dao da svaki od njih vlada svojim dijelom.

Međutim, sva su trojica željela postati vladari cijeloga Carstva. Prevladao je Mu'zam, pobijedivši i pogubivši oba brata protivnika. Proglasio se novim moghulskim vladarom pod naslovom Bahādur Šāh I., ali nije mogao pohvatati konce vlasti, ponajviše iz financijskih razloga. Naime, sva su trojica naslijedili velike *manṣabd*, ali slabe *dāgire*, što znači da su drugi *manṣabdāri* zadržali bolju zemlju koja je nosila veći profit. To je bila posljedica Aurangzebove stalne potrebe za novcem kojim je financirao ratne kampanje zbog čega je svojim službenicima na upravljanje dao najkvalitetniju i najprofitabilniju zemlju, ne ostavljajući mnogo u obitelji. Tako su se najmoćniji *manṣabdāri* držali dalje od građanskoga rata među braćom i praktički se osamostalili.

Dodatna nevolja koja je onemogućila konsolidaciju Carstva bila je i u tome što je Mu'zam u trenutku očeve smrti imao već 63 godine. Iako je započeo s reformama, poglavito s pokušajem ponovne uspostave religijske tolerancije ranijih Moghula, ubrzo je umro (1712.). Nakon toga uslijedio je kaos kada su sva četiri njegova sina započela s međusobnim borbama u kojima je prevladao Đahāndār koji

GORE | Princ Mu'zam, budući car Bahadur Šāh I., 1670.
LIJEVO | Bahādur Šāh I.

je pogubio sve rivale i njihove pomagače. Njega je već iste godine pobijedio i ubio Farruḳ-Siyar, sin jednoga od Đahāndārove braće. Šestogodišnju vladavinu Farruḳ-Siyara obilježile su stalne pobune Rādpūta i Đata te sukobi s Marāthāma koji su s Dekkana nastavili s čestim provalama prema sjeveru.

Na kraju su 1719. dvojica moćnih *manṣabdāra*, braća Sayyid, zbacila Farruḳ-Siyara. Na tron su postavili Moḥammada Šāha, unuka Mu'zamova i praunuka Aurangzebova. Već prije zbacivanja Farruḳ-Siyara braća Sayyid ušli su u savez s Marāthāma, čime su Marāthe, stari neprijatelji Moghula, postali zaštitnici Moghulskoga Carstva, s tim da su u Mahārāštri dobili slobodne ruke. Moḥammad Šāh vladao je čak 30 godina. Carstvo se već posve raspalo, a Moḥammadova je vlast bila simbolična; braća Sayyid bili su zbačeni i ubijeni već 1720., a brojni su dijelovi Carstva zadobili praktički punu samostalnost.

Nizām al-Mulk, veliki vezir Carstva i moghulski upravitelj Hyderabad, dobio je 1724. titulu Āsaf Đāh pa se povukao u Hyderabad, shvativši da se Carstvo ne može održati. Tako je postao prvi samostalni vladar važne države na Dekkanu sa središtem u Hyderabadu. Āsaf Đāh i njegovi nasljednici nazivali su se *nizāmima* i vladali su sve do osamostaljenja Indije 1947.

GORE | Nizām Āsaf Đāh I., 1745.
DESNO | Marāthski *pešvā* sa svojim ministrima, akvarelirani crtež Roberta Mabona, 18. st.

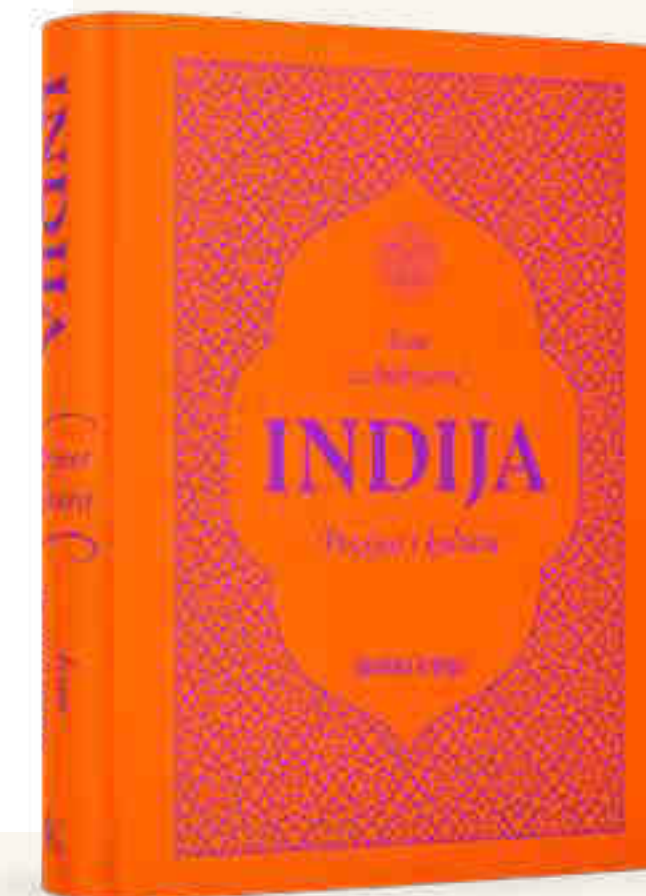
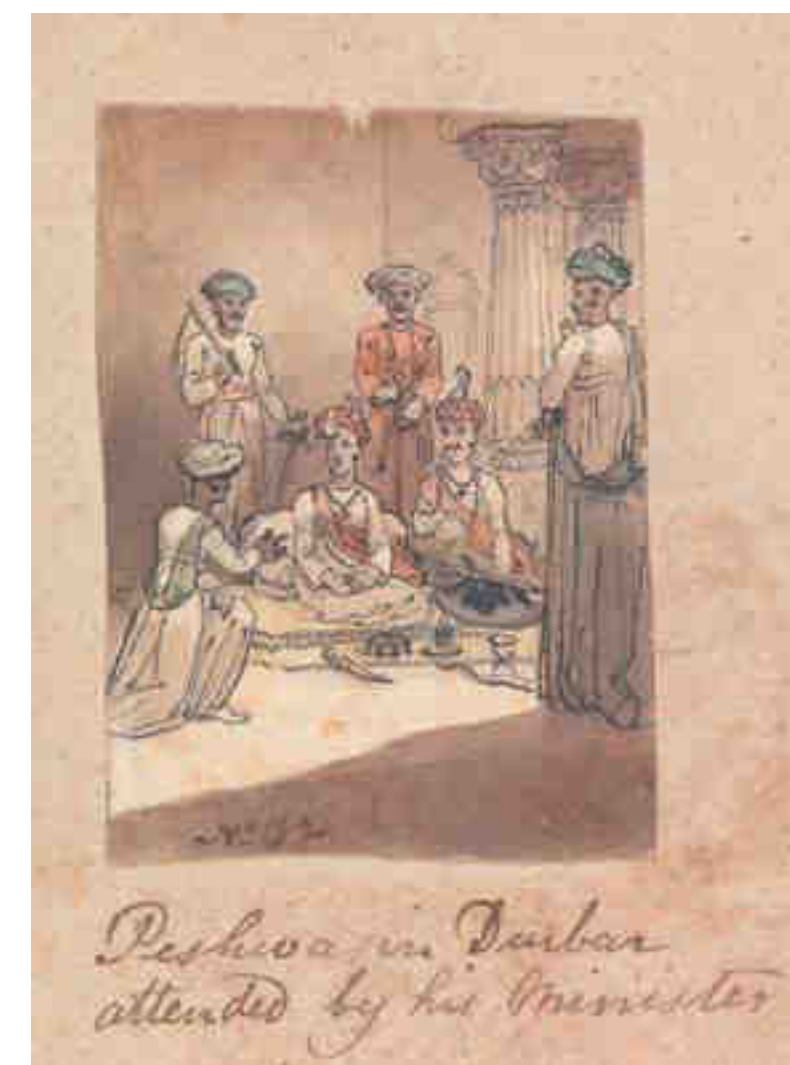
Upravitelj Avadha, iranski šijit Sa'ādāt 'Alī Kān, počeo je 1722. vladati kao samostalni vladar, isto kao i Muṣīd Qulī Kān, upravitelj Bengala, također Iranac. Obojica će osnovati dinastije, a vladari će se nazivati *navābima*. *Navābi* iz Bengala i Avadha, kao i *nizāmima* iz Hyderabad, bit će samostalni vladari koji će zadržati simboličnu podložnost moghulskome vladaru u Delhiju.

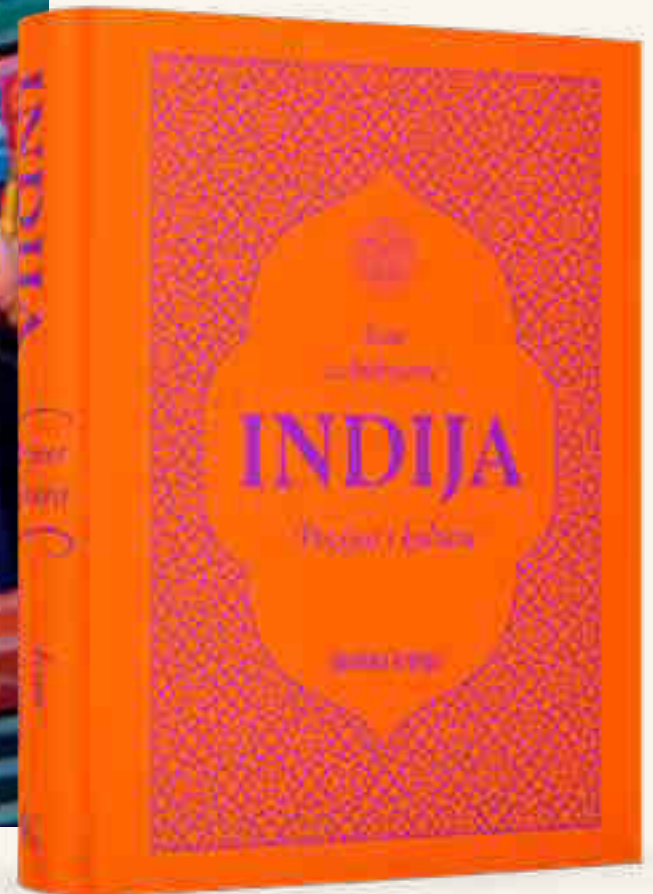
Godine 1737. Marāthe su osvojili Guđarāt, Mālva i Bundelkhaṇḍ, a iduće je godine iranski vladar Nādir Šāh osvojio i opljačkao Delhi. Tom je prilikom uzео slavno Paunovo prijestolje, koje je dao napraviti Šāh Đahān, i odnio ga u Iran zajedno s najvrjednijim moghulskim draguljima (Kūh-i-nūrom, Akbar-šāhom i drugima). Nakon Nādirova ubojstva 1747. Paunovu prijestolju gubi se svaki trag. Na području Afganistan plemenski savez Durrāni proglasio je Aḥmada Kāna za vladarom pod imenom Aḥmad Šāh Durrāni. On se smatra utemeljiteljem države Afganistan. Nakon smrti Moḥammada Šāha, od 1748. do 1767., više je puta osvajao i pljačkao Delhi i izmjenjivao vlast s Marāthāma. Vrhunac je njihovih sukoba bila Treća bitka kod Pānīpata 1761., kada je Durrāni konačno pobijedio Marāthe koji su se na deset godina povukli iz sjeverne Indije do 1771. kada su opet zaposjeli Delhi. U to je vrijeme nominalni moghulski vladar bio 'Ālam Šāh II. koji je vladao od 1759.

do 1806. On je poznat i po ratu s Britanskom istočnoindijskom kompanijom, od koje je pretrpio težak poraz u Bitci kod Buḳāre (engl. Buxara) u Bihāru 1764. Nakon te bitke udijelio je Kompaniji *divān* za skupljanje poreza u Bengal, čime je Bengal praktički pripao Britanskoj istočnoindijskoj kompaniji.

Marāthe nakon Aurangzeba

Marāthe su u vrijeme Moḥammada Šāha postali jedna od najmoćnijih snaga u južnoj Aziji. Još za vrijeme Bahādura Šāha I., Aurangzebova sina, došlo je do rata među Marāthāma kada je Bahādur Šāh mudro oslobodio Šivādījeva unuka Šāhua iz zatočništva, čime je potakao rat za nasljedstvo. U tom se ratu u Marāthā razvio nov sustav upravljanja. Još u vrijeme Šivādīje razvio se hijerarhijski sustav upravljanja koji je u načelu bio organiziran teritorijalno. Velika je moć bila u rukama lokalnih ruralnih moćnika koji su se nazivali *deśmukh* («glava pokrajine»), a najmoćniji među njima nazivali su se *sardēsmukh*. Njihove su pokrajine bile podijeljene u manje jedinice, uglavnom sela koja su bila pod upravljanjem *pātila*. *Pātili* su pomagali administrativni službenici, uvijek brahmanskoga staleža, pod nazivom *kulkarnī*. Ispod kralja nalazilo se savjetničko tijelo zvano *aṣṭapradhān* (skt. »osmorica najvažnijih») koje je činilo osam predstavnika, a na čelu im je bio *pešvā* (perz. »voda»), nešto kao ministri i premijer.

GORE I DOLJE | Bitka za kašmirska vrata u Delhiju, 1857. Grafike iz 1858.

Kašmirska vrata u Delhiju danas

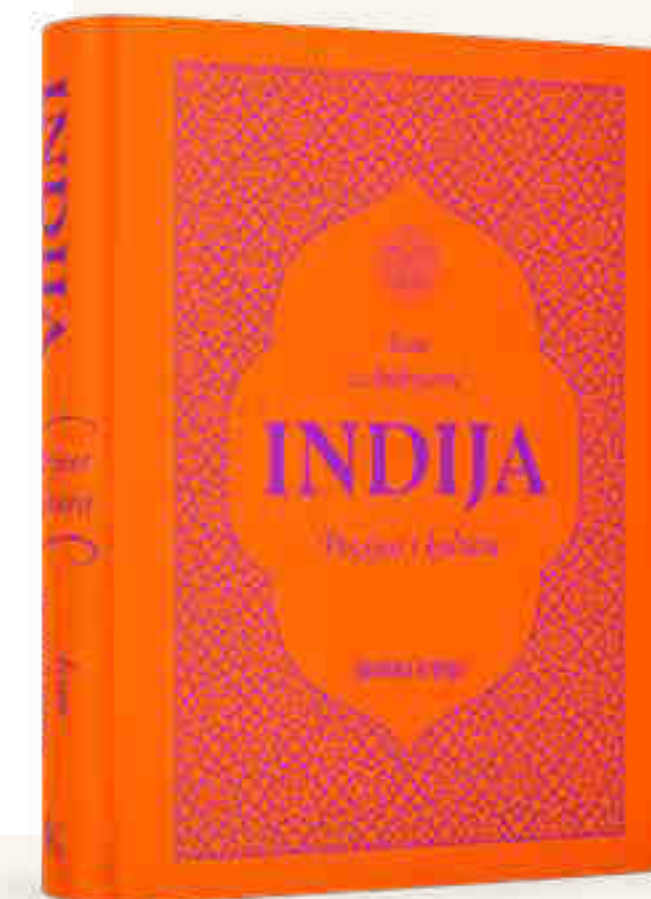
Fotografija Delhija od 1. siječnja 1858. netom nakon završetka pobune

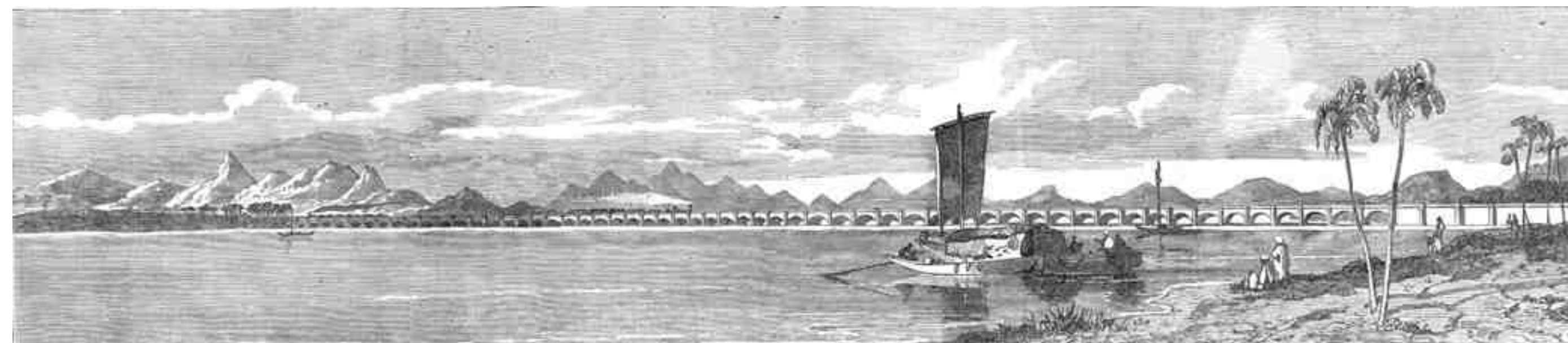

Zarobljavanje Bahādura Šaha II. 20. rujna 1857. u Delhiju, London Printing and Publishing Company, 1865.

nepovrat zajedno sa svojim neprocjenjivim arhitektonskim spomenicima i drugim blagom.

Na kraju se Bahādur Šah II. predao, ali je velika grupa od oko 30 000 pobunjenika uspjela pobjeći iz Delhija i pridružiti se borbama u drugim oblastima. Bahādur Šah II. predajom grada izbjegao je suđenje i smrt, ali je nakon suzbijanja pobune bio službeno svrgnut i prognan u Rangoon gdje je četiri godine poslije umro u dobi od 87 godina kao posljednji Moghul.

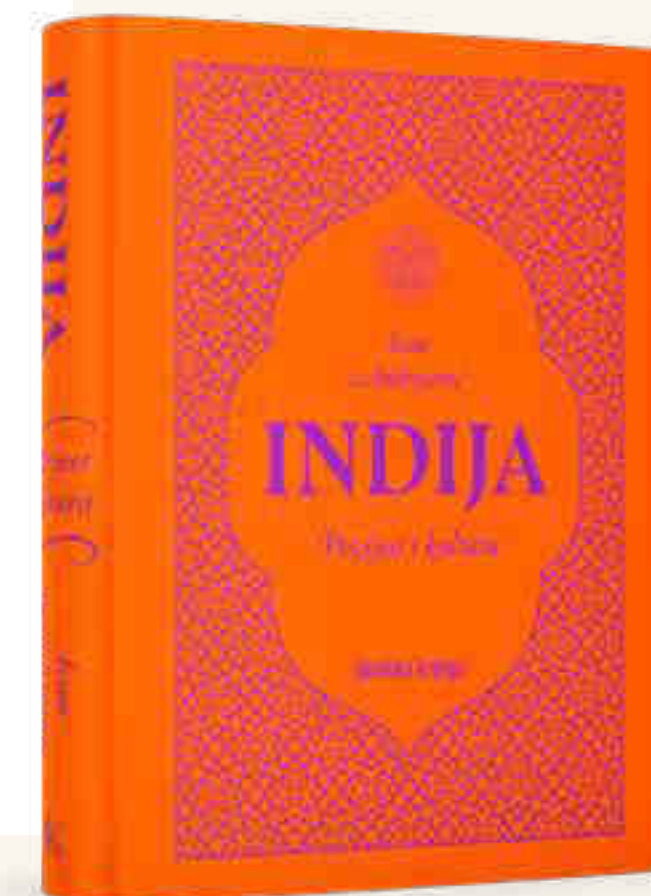
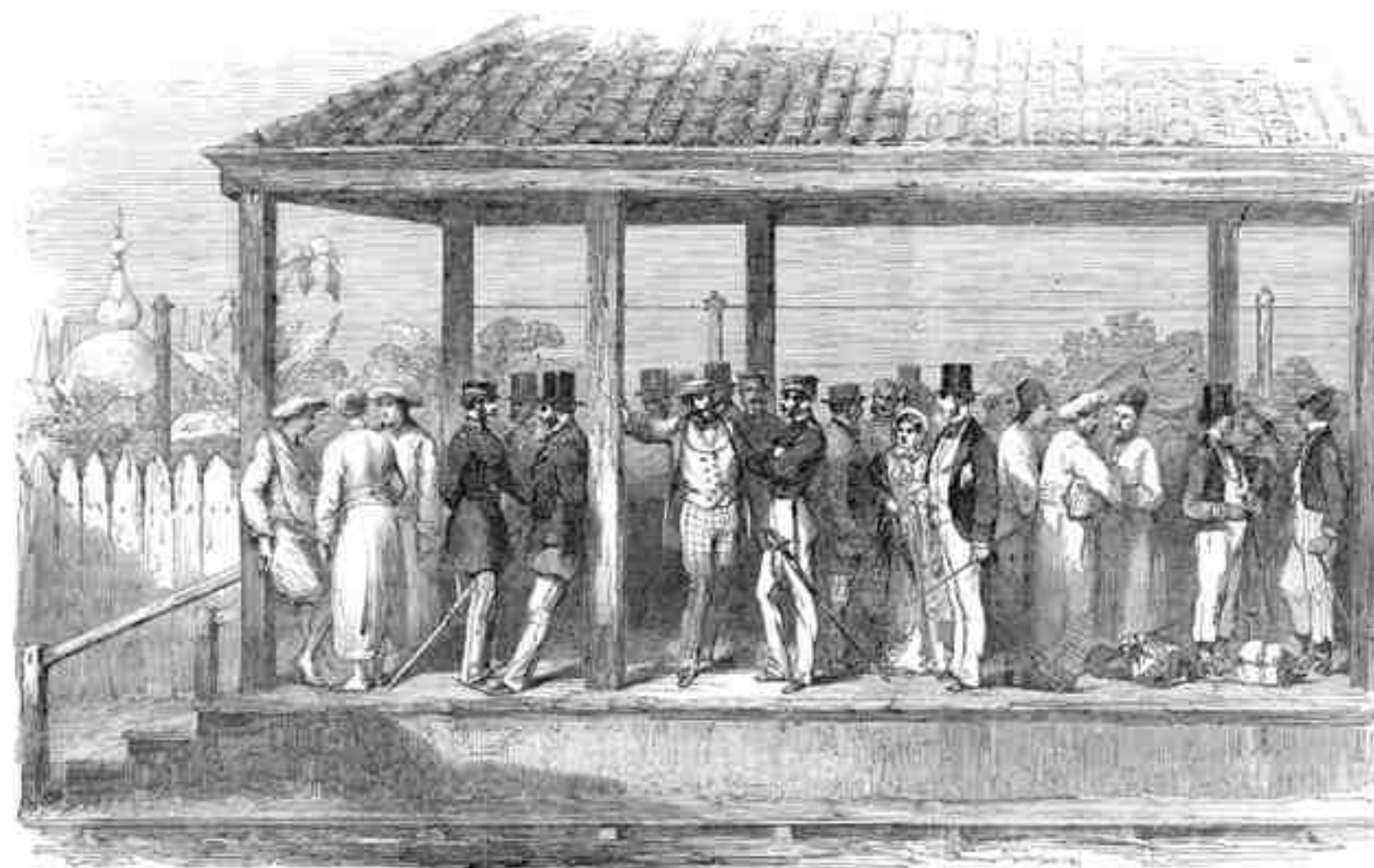
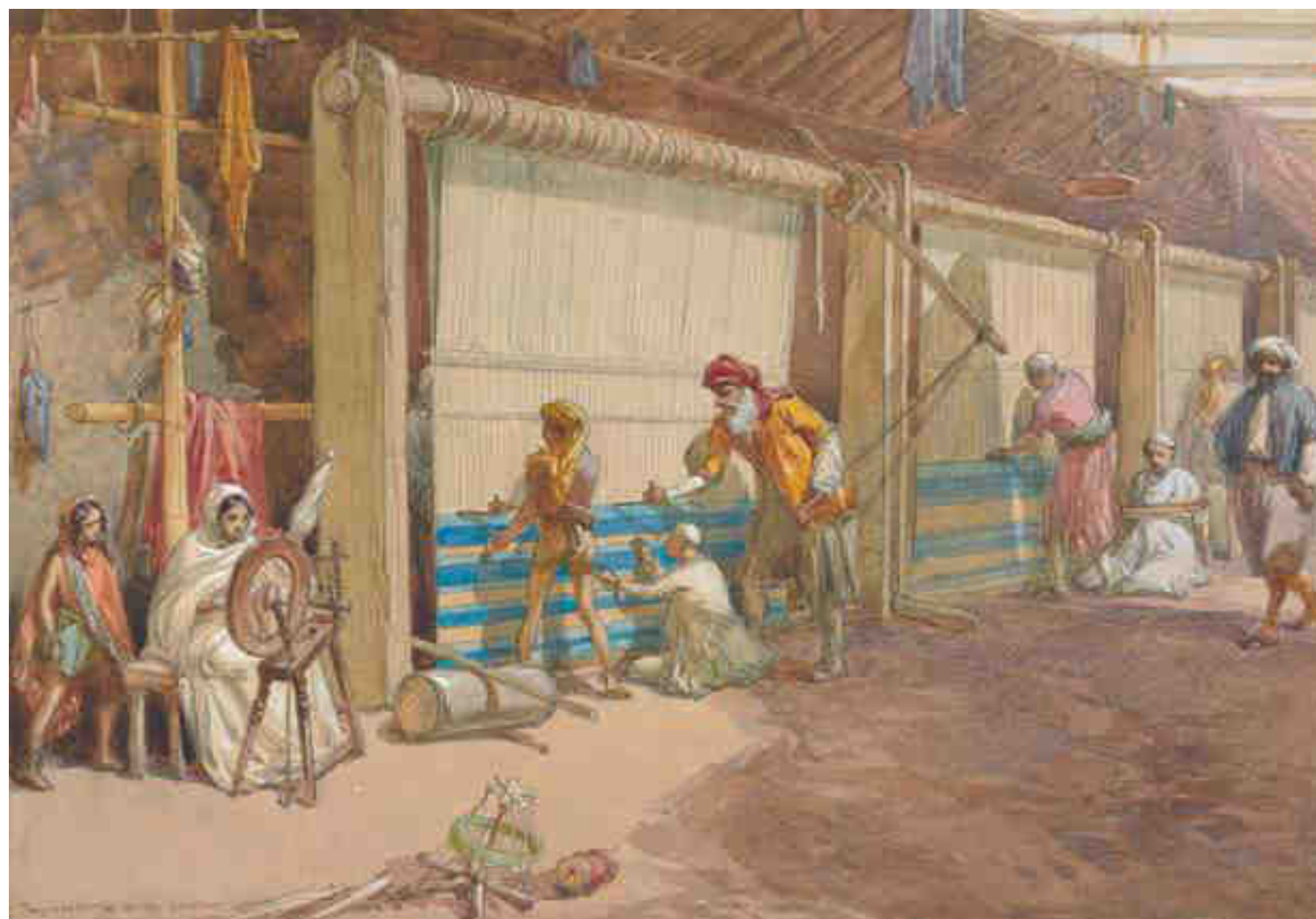

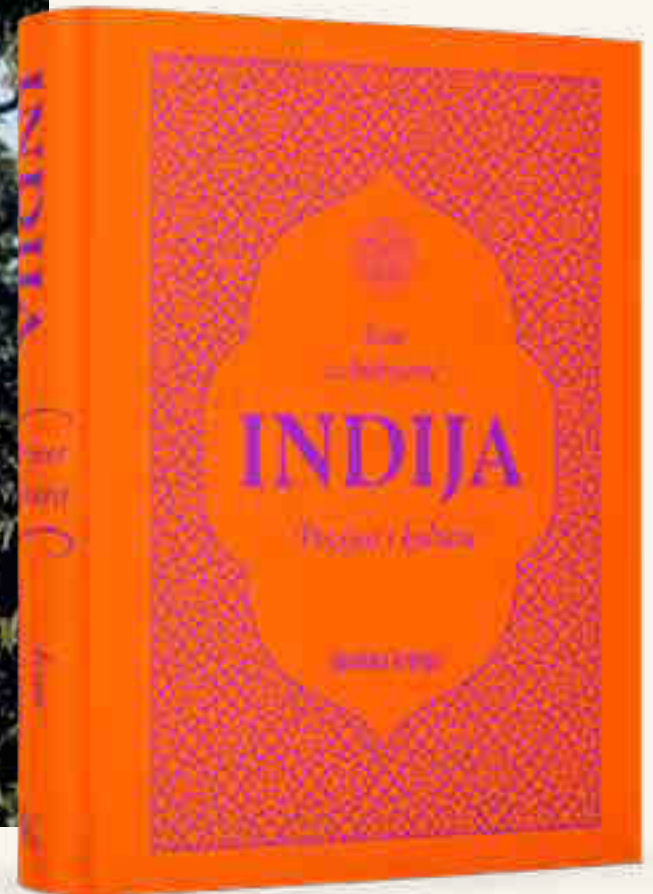
GORE | Željeznički vijadukt na rijeci Poiney u oblasti Madras, Illustrated London News, 1857.
 LIJEVO | Indijski tkalci, fotografija iz 1903
 DOLJE | Proizvodnja tekstila u Indiji, akvarel na papiru Williama Simpsona (1823. – 1899.)
 DESNO DOLJE | Željeznička stanica Byculla na trasi između Bombaya i Tannah, Illustrated London News, 1854.

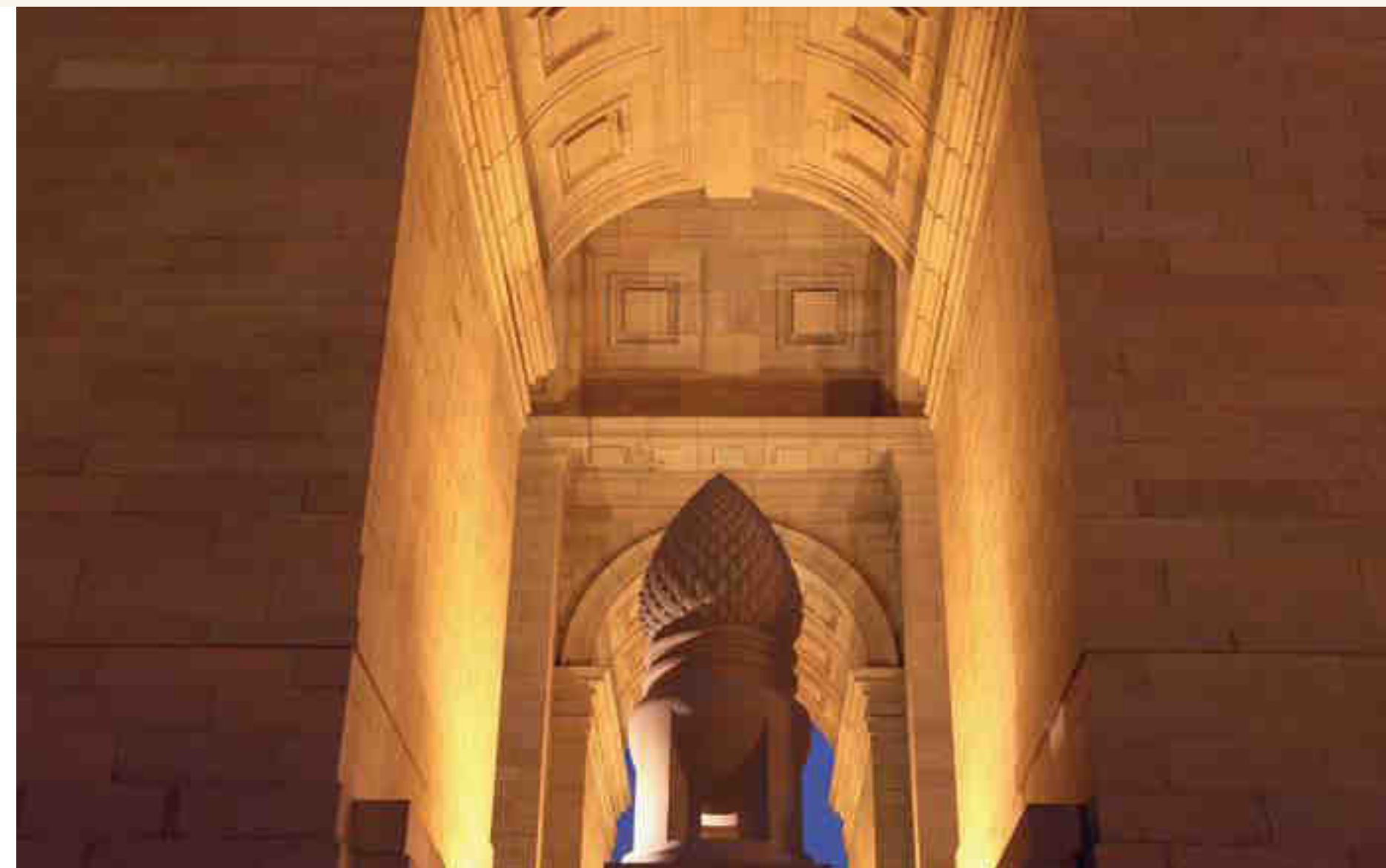
pojavile velike gladi kojima je jedan od uzroka bila suša nastala izostankom monsuna. Do 1947. petina se obradive površine navodnjavala (Spear 2003: 152).

Razvoj željezničke infrastrukture ovisio je o uvozu skupih gotovih proizvoda iz Britanije, što je Britanska Indija plaćala gotovinom ili izvozom sirovina. Iznimno velik opseg željezničke mreže

i veliko ulaganje u nju snažno je potaklo gospodarski rast, doduše više Velike Britanije nego Britanske Indije. Osobito zato što britanske tvrtke i tvornice poslove nisu dobivale tržišnim natjecanjem. S druge strane, velika potražnja za gotovim proizvodima u Indiji i sirovinama u Britaniji značila je razvoj britanske industrijske proizvodnje i otvaranje radnih mjesta u Britaniji. Željeznica nije potakla

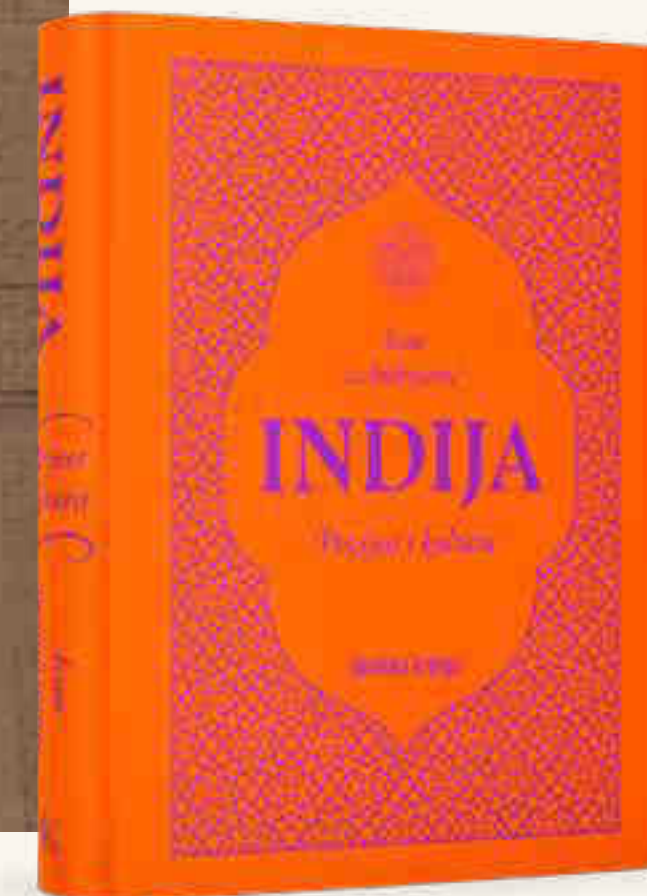

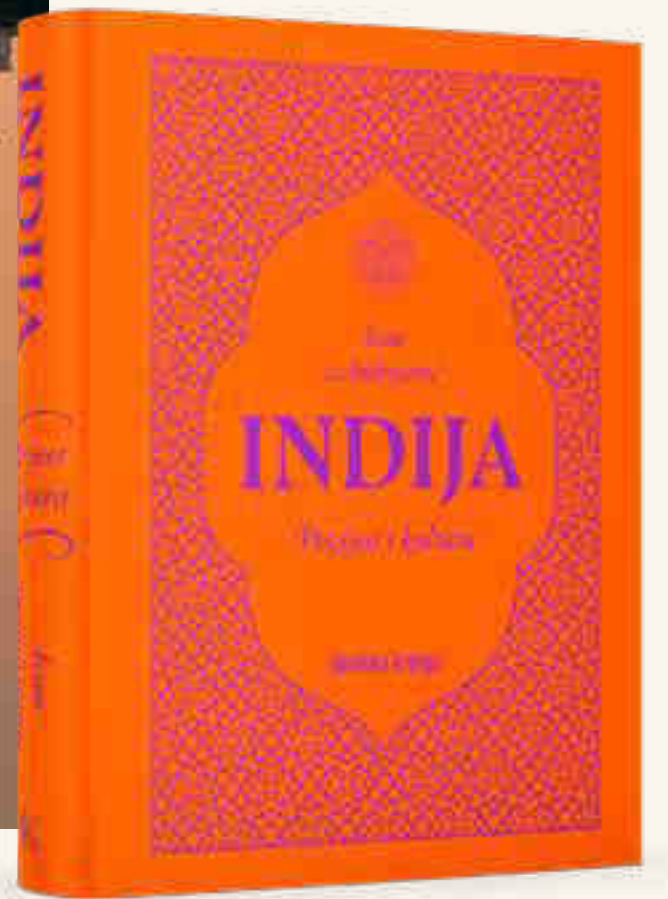

GORE | Vrata Indije (India Gate), izgrađena su 1931. prema projektu Edwina Lutyensa. Iz baldahina je 1968. uklonjen kip Georgea V. Baldahin je stajao prazan sve do 2022. kada je u njega stavljen kip Subhasa Chandre Bosea
LJEVO | Vrata Indije, izgrađena 1931. prema projektu Edwina Lutyensa. Na spomeniku su uklesana imena 13 313 indijskih vojnika stradalih u Prvome svjetskom ratu (siječanj 2023., I. Andrižanić)

DESNO GORE | Vrata Indije, unutrašnjost
DESNO DOLE | Imena poginulih indijskih vojnika uklesana u Vrata Indije

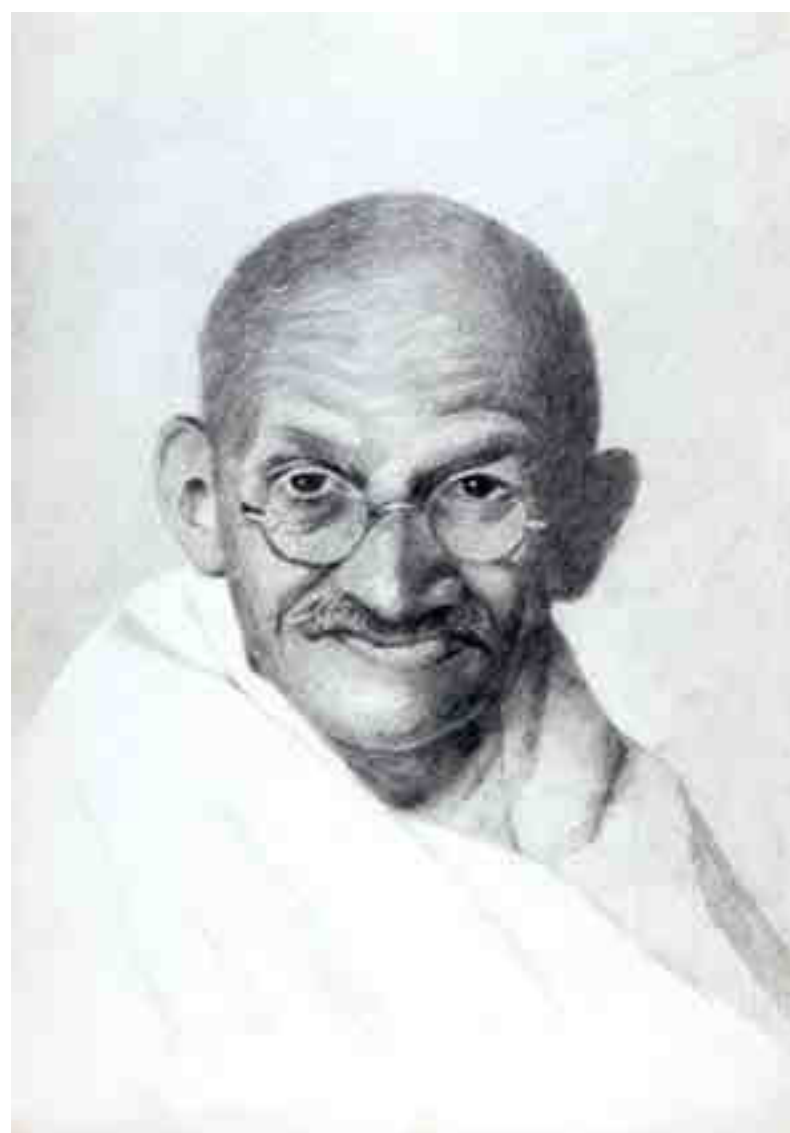
U pogledu unutrašnje politike, muslimani prije početka Prvoga svjetskoga rata doživljavaju politički poraz ponovnim ujedinjenjem Bengala. S druge strane, od Britanaca ih udaljava rat s Turskom, koja se u Prvome svjetskom ratu bori na strani Njemačke i Austro-Ugarske. Prodljivanjem rata prilike se u Indiji mijenjaju. Prestiž je britanskoga imperija poljuljan ratnim neuspjesima, osobito katastrofalnim porazom na Galipolju 1915./1916. u kojem je sudjelovala i vojska Britanske Indije. S druge strane, financijski pritisak na Britansku Indiju otežava gospodarske uvjete. Prvotni je entuzijazam splasnuo, a ratnim je naporima sve manja potpora. Indijski su političari sve snažnije stali isticati svoje političke zahtjeve koji su se ponajviše ticali veće zastupljenosti izabраниh zastupnika (dakle Indijaca) u lokalnim skupštinama, kao i njihovim većim ovlastima. Dolazi do približavanja Indijskoga nacionalnog kongresa i Muslimanske lige. Politika suradnje okrunjena je Paktom u

Satyāgraha protiv poreza na sol i Konferencije za okruglim stolom od 1930. do 1932.

Godine 1930. Gandhi je poveo veliki marš u znak prosvjeda protiv visokoga poreza i monopola na sol koji je britanska uprava namekala siromašnim seljacima. Između 12. ožujka i 6. travnja Gandhi je predvođeci dobrovoljce prešao pješke skoro 400 kilometara. Pritom je Gandhi pozvao Indijce da kupuju sol na crnome tržištu i da sami proizvode sol te da ne plaćaju pritom visoke poreze. Sam je kao primjer proizveo rukovet morske soli. Narod je masovno prihvatio taj čin neposlušnosti koji je prerastao u masovan bojkot britanske robe i plaćanja poreza. Godine 1931. uhićen je, ali je, nakon što su Britanci popustili zahtjevima, obustavio *satyāgrahu*, pa je pušten na slobodu. Tada je uspostavljen pakt Gandhija i potkralja lorda Irwina (Gandhi-Irwin Pact), kojim je na slobodu pušteno između 60 000 i 90 000 indijskih političkih zatvorenika u zamjenu za obustavu neposlušnosti.

Gandhi (crtež olovkom na papiru, Ivan Andrijačić)

Gandhi 1931. (© National Portrait Gallery, London)

Sardar Vallabhbhai Patel u razgovoru s Lordom Irwinom

Mase ljudi slijede Gandhija tijekom *satyāgrabe* na sol, 1930.

U kontekstu zaključaka Simonova povjerenstva i velikih nemira u sklopu *satyāgrabe* protiv poreza na sol, u Londonu su organizirane tri Konferencije za okruglim stolom, pod pokroviteljstvom kralja Georgea VI., koje su trebale dogovoriti daljnje ustupke Indiji i političke reforme.

Na prvoj je Konferenciji sudjelovalo 74 indijskih predstavnika (58 iz Britanske Indije, 16 iz kneževskih država) i 16 predstavnika najvećih britanskih stranaka, ali bez predstavnika Kongresa koji je još sudjelovao u *satyāgrabi* na sol. Neki su od najistaknutijih indijskih predstavnika bili B. R. Ambedkar, koji je nastupao u ime nedodirljivih, najnižih indijskih društvenih staleža. Tu je bio i Muhammad Ali Jinnah kao vođa Muslimanske lige. Zaključak Konferencije bio je da se Indija treba ustrojiti na federalističkim načelima, s čim se usuglasila i Muslimanska liga. Glavna je briga predstavnika indijskih muslimana bila pod svaku cijenu izbjeći centralističko uređenje kojim bi hinduisti bili u boljem položaju od muslimana. Međutim, bez Kongresa i Gandhija, zaključci nisu mogli imati ozbiljnoga utjecaja na političku situaciju.

Nakon Pakta Gandhija i Irwina, na drugu je Konferenciju 1931. došao i Gandhi kao predstavnik Kongresa. Međutim, ta je Konferencija imala znatno manji uspjeh jer neke razlike nisu bile prevladane. Gandhi u izravnim pregovorima s laburističkim premijerom Ramsayem MacDonaldom nije uspio ostvariti politički cilj indijske samostalnosti. Na indijskoj je strani došlo do sukoba jer se Gandhi odupro Ambedkarovim zahtjevima za posebnim izbornim jedinicama za nedodirljive, kakve su imali muslimani. Gandhi se bojava dodatne fragmentacije indijskoga nacionalnoga korpusa, što je pogodovalo Britancima. Sukob Gandhija i Ambedkara razriješen je 1932. Paktom u Puneu, kojim su nedodirljivi nevoljko odustali od posebnih biračkih mjesta, ali su dobili zajamčen broj mjesta u skupštinama. To nije bilo dovoljno Ambedkaru, ali je morao popustiti pred snažnim pritiscima medija i Kongresa. Gandhi je tijekom pregovora stupio u štrajk gladu i stanje mu se opasno pogoršavalo. Pakt i Gandhijev post ostavili su gorak okus i trajno zacementirali loše odnose Gandhija i Ambedkara. Njihovo je razilaženje bilo uvjetovano različitim shvaćanjem kasta i njihove hijerarhije. Ambedkar je na nedodirljivost gledao kao na političko pitanje koje se može samo politikom rješavati, a Gandhi je na kastinsku neravnopravnost gledao kao na etičko pitanje koje se može rješavati samo razvojem moralne svijesti viših kasta. Za Ambedkara to je bio ideološki konstrukt neprovediv u praksi. Ambedkar je smatrao da se prava nedodirljivih ne mogu popraviti prosvjedenjem viših kasta, već samo u zakonskom i politički pravednijem okviru.

Treća je Konferencija za okruglim stolom održana 1932., ali su je bojkotirali Kongres i britanska Laburistička stranka.

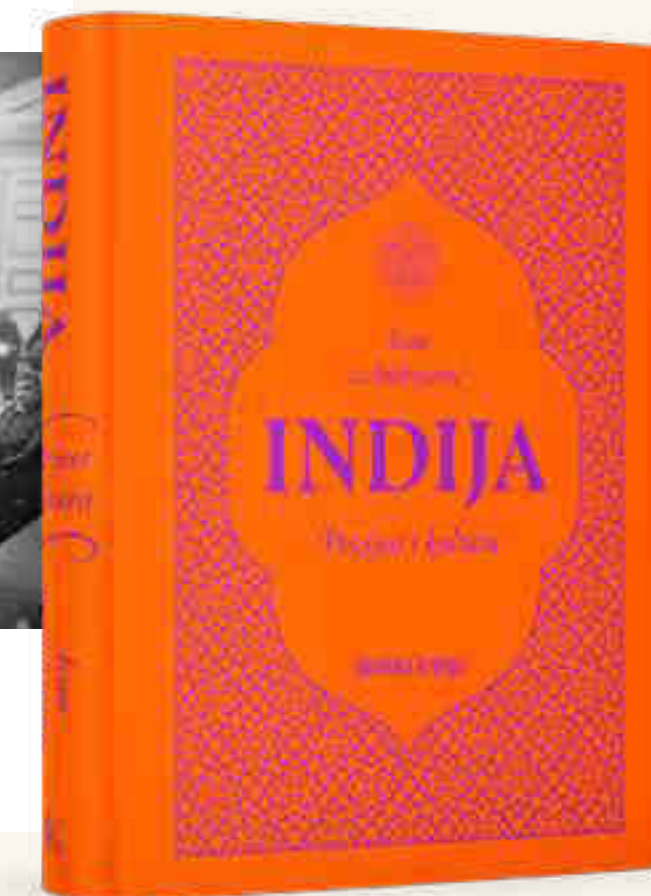
DESNODOLJE | Druga Konferencija za okruglim stolom, London, 1931.

Delegati na prvoj Konferenciji za okruglim stolom, London, 1931.

Druga Konferencija za okruglim stolom, London, 1931.

Atentat na Gandhija

Proглаšenje neovisnosti i podjelu Gandhi je dočekao u Bengalu, gdje je nastojao spriječiti ulične neredi i sukobe između muslimana i hinduista. Ubrzo nakon izbijanja nasilja i etničkoga čišćenja došao je u Pañdab i Delhi smirivati situaciju. U obje se te misije zalagao za živote muslimana. Uslijed rata u Kašmiru došlo je do sukoba indijskog i pakistanskog vodstva oko raspodjele zlatnih rezervi Britanske Indije. Indijska vlada na čelu s Nehroom nije bila voljna predati Pakistanu dio zlatnih rezervi, bojeći se da će njima Pakistan financirati vojna djelovanja u Kašmiru. Tomu se Gandhi oštro usprotivio; kad ga Nehru nije poslušao, stupio je u štrajk gladu. Naposljetku je Nehru popustio i zlatne su rezerve podijeljene.

Sve je te Gandhijeve aktivnosti nevoljko promatrala skupina hinduističkih nacionalista na čelu s Nathuramom Vinayakom Godseom. Godse je rođen 1910. u Mahārāštri, u brahmanskoj obitelji kaste *čitpāvan* (kojoj je pripadao i Bal Gangadhar Tilak). Bio je članom poluvojne hinduističke nacionalističke organizacije

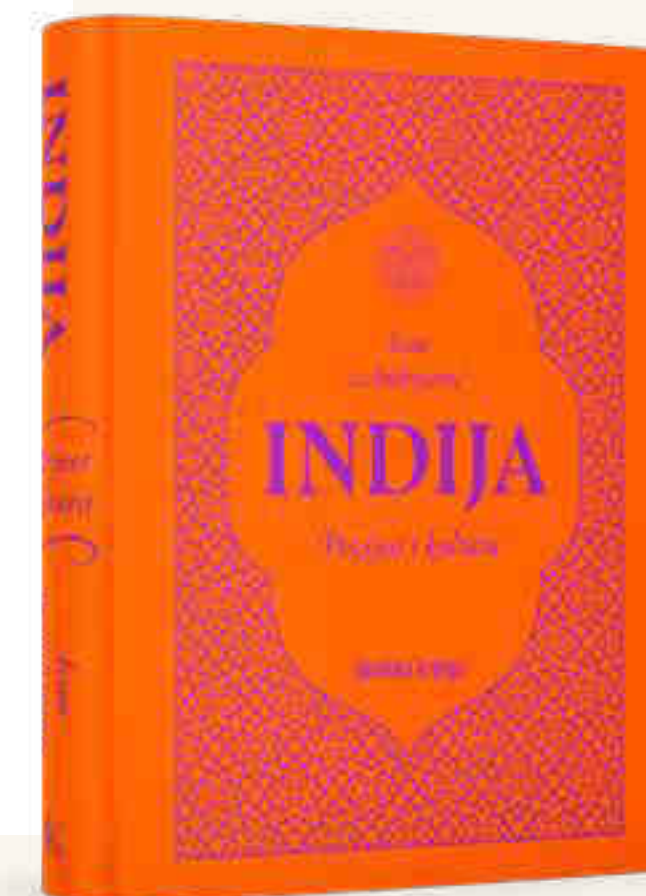
Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS), kao i Hindu Mahasabhe. Nakon Gandhijeve posta i ustupanja dijela zlatnih rezervi Pakistanu odlučili su se na atentat na Gandhija. Prvi je pokušaj, 20. siječnja 1948., bio neuspješan. Dana 30. siječnja Godse je prišao Gandhiju nakon popodnevnog molitve svih vjera, kojoj je Gandhi prisustvovao u kompleksu Birlā u Delhiju.

Ispalio je u njega tri metka i ubio ga na mjestu. Ljudi kojima je Gandhi bio okružen uhvatili su Godsea i predali ga policiji. Na sudenu u Crvenoj tvrđavi u Delhiju Godse je optužen zajedno sa suradnikom Narayanom Apteom. Obojica su osuđeni na smrt, a kazna vješanjem izvršena je 15. studenoga 1949.

Za Indiju nakon osamostaljenja Gandhijeve smrt imala je dalekosežne političke posljedice. Indijske su narodne mase vijest o njegovoj smrti dočekale s iznimnom tugom i ogorčenjem. Pothvat Godsea i društva okrenuo je široke narodne mase protiv ideologije koju su zastupali. Izravna je posljedica atentata bila potpuna

diskreditacija najutjecajnijih desničarskih organizacija poput Rashtriya Swayamsevak Sangha i Hindu Mahasabhe. Politika desnice i *hindutve* atentatom je zadobila udarac od kojega će se oporavljati pola stoljeća; tek 1998. Bharatiya Janata Party, nastala u okrilju Rashtriya Swayamsevak Sangha, osvojiti će prvi put većinu u parlamentu.

LJEVO | Palača Amar Mahal, sjedište kašmirskih *mahārāda*
 DESNO GORE | Pištolj Beretta M34 kojim je Godse 30. siječnja 1948. ubio Gandhija
 DESNO SREDINA | Sudeње Nathuramu Vinayaku Godseu (desno gore) u Crvenoj tvrđavi u Delhiju
 DESNO DOLJE | Nathuram Vinayak Godse i Narayan Dattatraya Apte tijekom sudeња zbog Gandhijeve ubojstva

Sprovod Sandaya Gandhija, 26. lipnja 1980.

Tijelo Indire Gandhi nose na pogrebnu lomaču, 3. studenoga 1984.

Radiv Gandhi i predsjednik republike Zail Singh (1916. – 1994.)

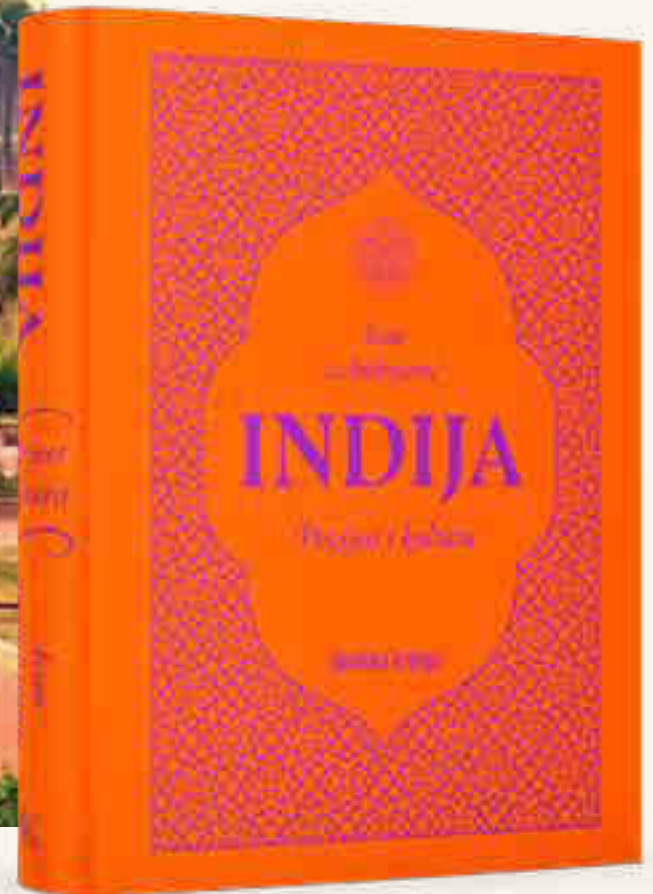
Nasilni prosvjedi protiv Sikha, Delhi, studeni 1984.
DESNO | Imovina Sikha u plamenu u Delhiju 1984.

Nakon atentata na Indiru Gandhi 31. listopada 1984., predsjednik Republike Indije Zail Singh, Sikh, smatrao je da će za državu biti najbolje da na mjesto obnašatelja dužnosti premijera dođe Radiv Gandhi koji bi političkim kapitalom svoje majke Indire i djeda Nehrua mogao poslužiti kao faktor smanjivanja crnih oblaka koji su se započeli nadvijati nad sikhskom manjinom. Sljedbenici i aktivisti Kongresa spremali su osvetu i bilo je potrebno pokušati umiriti ulične tenzije koje su opasno počele prijetiti.

Međutim, nasilje je eskaliralo već 1. studenoga, dan nakon atentata i istodobnog proglašenja Gandhija za premijera. Napadi i ubojstva Sikha u Delhiju, pljačka, silovanja i uništavanje imovine trajali su danima. Žene i djeca bili su uglavnom pošteđeni ubijanja, ali često primorani na izbjeglištvo. Obično se navodi da su napadi bili pomno organizirani u podružnicama Kongresa, a da se policija suzdržavala od intervencije, a ponegdje i sudjelovala u pogromima. Nakon 1984. imenovano je deset povjerenstava kako bi se utvrdile okolnosti i točan broj ubijenih u pogromu. Posljednjim je službenim povjerenstvom 2004. predsjedao sudac Vrhovnoga suda G. T. Nanavati, a to je povjerenstvo navelo i rezultate prethodnih istraga. Tako se navode podatci iz istrage koju je vodio državni tajnik u Ministarstvu unutarnjih poslova R. K. Ahuja, iz 1988., prema kojoj je u Delhiju od 1. do 7. studenoga 1984. ubijeno 2733 Sikha.⁵ U istom se izvješću (str. 1) navodi da je ministar unutarnjih poslova V. P. Narasimha Rao 1984. u Parlamentu iznio brojku od 2146 ubijenih Sikha u Delhiju i još 568 u drugim dijelovima Indije. U izvješću se također navodi i da su u organizaciji ubojstava i pljački sudjelovali aktivisti Kongresne stranke. Godine 2005. indijski se premijer Manmohan Singh (Kongresna stranka) javno u Parlamentu ispričao, a 2017. podignut je u Delhiju spomenik žrtvama pogroma Zid istine.

Ubrzo nakon konsolidacije, Gandhi je raspustio Parlament i sazvao nove izbore koji su se održali ubrzo nakon toga. Kongresna je stranka pobijedila, a Radiv Gandhi u 40. godini života prisegnuo je kao najmlađi indijski premijer. Jedan je od prvih zakona koje je donio bio zakon po kojem izabrani zastupnici gube mjesto ako promijene stranku, čime je Gandhi nastojao spriječiti političku trgovinu raširenu u doba svoje majke.

GORE | Delhijski metro ogledalo je suvremenoga grada
 DOLE | Suvremene gradske četvrti New Delhija, Gurgaon Noida

Tipičan prizor s ulica staroga Delhija

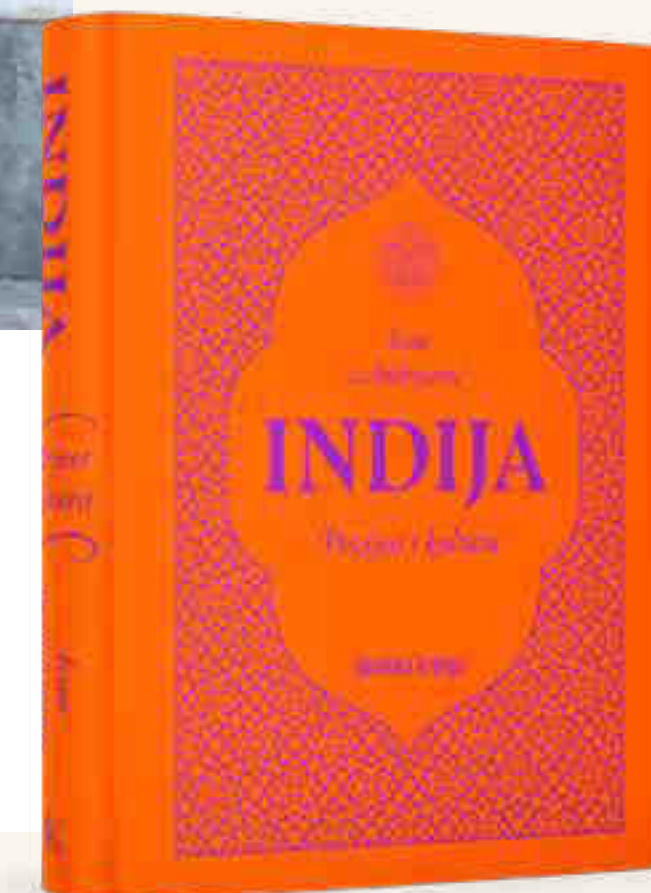
Godine 2016. provedena je demonetizacija novčanica od 100 i 1000 rupija. Taj je kontroverzan potez bio motiviran borbom protiv crnoga tržišta, korupcije i terorizma, osobito ljevičarskih gerilskih skupina, tzv. naxalita i maoista, koje su se financirale gotovinom s crnoga tržišta. Reakcije na potez bile su različite među stručnjacima. U početku je došlo do nedostatka novca i kaosa prilikom obavljanja novčanih transakcija. Došlo je i do usporavanja gospodarskoga rasta. Međutim, zabilježeni su i neki pozitivni fenomeni, poput značajnoga povećanja broja digitalnih bankovnih transakcija. Također su se za čak 25 % povećali prihodi od poreza na dobit.

Na izborima 2019. Bharata Janatiya Party na čelu s Modijem osvojila je čak 303 mjesta u Lok Sabhi, a zajedno s koalicijskim partnerima 353. Time se snaga stranke u Parlamentu značajno povećala, a od velike je važnosti bio i uspjeh u južnoj Indiji, gdje je BJP imao znatno slabiju bazu. Glavni je takmac Modiju ovaj put bio Rahul Gandhi, sin Rađiva i Sonie, unuk Indire i praunuk Nehrua. Time je politička dinastija Nehru-Gandhi dobila svog nasljednika u novoj generaciji. Kongres je osvojio samo 52 mjesta, a zajedno s koalicijskim partnerima 98.

Na političkom je planu Modijeva vlada izazvala negodovanja liberalnih i ljevičarskih krugova u Indiji i na Zapadu kada je započelo ograničavanje djelovanja brojnih nevladinih udruga; indijske vlasti smatraju ih produženom rukom ljevičarskih stranaka. Osobito su se na meti desnih medija i Vlade našle udruge za zaštitu prirode, poput Sierra Cluba, kao i udruge za zaštitu ljudskih prava Avaaz.

Posteri Rahula Gandhija, izbori 2019.

Delhiju, na Odsjeku za slavenske i ugrofinske studije, osnovan lektorat za hrvatsko-srpski jezik, koji je 1998. postao lektorat za hrvatski jezik. Na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu osnovan je studij indologije koji je 1959. inaugurirao indijski ministar obratovanja Humayun Kabir.²

Izvršnu političku suradnju u Pokretu nesvrstanih ipak nije slijedila i zadovoljavajuća gospodarska suradnja. Međutim, 1974. i 1975. došlo je do značajnoga rasta vrijednosti razmjene između Jugoslavije i Indije te je ona skočila sa 60 na 168 milijuna dolara, a do 1977. dosegla je skoro 200 milijuna dolara. Tada dolazi do izrazitoga pada i do 1983. razmjena je vrijedila svega 36,8 milijuna dolara. Prema Knivaldu (1984: 2050) do toga je pada došlo zbog teškoća u otplatama deviznoga duga kod obiju zemalja, kao i zbog nedostatne organizacije gospodarske suradnje. Većina robe koju je Jugoslavija izvozila bili su brodovi (77 % ukupnoga izvoza u Indiju rekordne 1977. godine). Taj je izvoz bio naprasno prekinut kad je indijska strana otkazala veliku narudžbu serije brodova iz pulskoga Uljanika u korist japanskoga ponuđača. Iz Indije je Jugoslavija nabavljala sirovu kavu, željeznu rudu, kikiriki, čaj i papar. Prilikom posjete Zagrebu 1955. premijer Jawaharlal Nehru posjetio je 5. srpnja i tvornicu Rade Končar s kojom je dogovorena suradnja. Godine 1963. Končar je sudjelovao u izgradnji termoelektrane Kanpur, 1965. isporučio je strojaricu za hidroelektranu Yamuna I, te je isporučio električnu opremu za termoelektrane Barauni, Kandia, Kanpur i Kalakot, kao i za hidroelektrane Jaldhaka, Yamuna I i II, Periyar, Sholayar-Madras i Sholayar-Kerala. Nakon osamostaljenja Hrvatske konzorcij Litostroj-Končar 2001. ugovorio je i Elektroprivredi indijske države Tamil Nādu isporučio turbinsku i električnu opremu za hidroelektranu Bhavani Kattalai. Končar je za tu hidroelektranu isporučio dva cijevna generatora snage 16,6 MVA; 6,6 kV; 71,4 o/min, kao i ostalu električnu opremu.

Odbor za čaj Indije u Bruxellesu sponzorirao je s 80 000 američkih dolara Univerzijadu održanu 1987. u Zagrebu, uz poklon od 75 000 šalica indijskog čaja koji je poslužen na igrama. Indijski je čaj proglašen »pićem mladih svijeta«. Za ovaj je dar bio zaslužan Aman P. Chand, dugogodišnji Zagrepčanin.³ Glavni tajnik Ujedinjenih naroda Perez de Cuellar popio je šalicu čaja na otvorenu Univerzijadu u Zagrebu.

Indija je priznala neovisnost Republike Hrvatske u svibnju 1992. godine, a diplomatski odnosi dviju država uspostavljeni su 9. srpnja iste godine. Kako bi pomogao u priznanju Hrvatske, Aman P. Chand u ožujku 1992., u bliskom kontaktu s hrvatskim Ministarstvom vanjskih poslova, otišao je u New Delhi kako bi dogovorio sastanke i razgovore s ministrom vanjskih poslova Indije. Ministar vanjskih poslova Republike Hrvatske Zvonimir Šeparović posjetio je Indiju, a dok je boravio u New Delhiju, održao je pozvano predavanje na temu Hrvatske i njezina pogleda na regionalnu i europsku sigurnost na Fakultetu međunarodnih studija Sveučilišta Jawaharlal Nehru. Napori gospodina Chanda, temeljeni i na njegovu poznavanju povijesti i tadašnje situacije u Hrvatskoj, uvelike su pridonijeli da je Vlada Indije 1992. godine priznala Hrvatsku kao neovisnu, suverenu državu.

Hrvatska diplomatska misija u Indiji sa sjedištem u Delhiju počela je s radom u veljači 1995. Naš prvi veleposlanik bio je istaknuti liječnik i pjesnik Drago Štambuk, za čijeg je mandata 1998. godine uspostavljen lektorat hrvatskog jezika na Sveučilištu u Delhiju.

Predsjednik Indije Ram Nath Kovind (BJP) s predsjednicom Republike Hrvatske Kolindom Grabar Kitarović, Zagreb 26. ožujka 2019.

Ranih je šezdesetih godina na Sveučilištu u Delhiju bio uspostavljen lektorat srpsko-hrvatskoga jezika na kojem su mnogi hrvatski lektori poučavali i hrvatski jezik i prije 1998.

Indijska diplomatska misija u Zagrebu otvorena je 28. travnja 1996., a podignuta je na razinu veleposlanstva u siječnju 1998. Godine 1994. Zagreb je kao čelnik Lok Sabhe (Donji dom Parlamenta) posjetio Pranab Mukherjee, koji je kasnije, od 2012. do 2017., služio kao 13. predsjednik Indije. U studenom 2002. godine predsjednik Hrvatske Stjepan Mesić boravio je u državnom posjetu Indiji. Ministarski posjeti, nakon Šeparovićevih 1992., uključuju posjete ovih ministara: Nenada Porgesa, ministra gospodarstva, u studenom 1998., Bože Biškupića, ministra kulture, u ožujku 1999., Tonina Picule, ministra vanjskih poslova, u svibnju 2001. i Pave Župana Rusković, ministrice turizma, u rujnu 2003. U listopadu 2018. potpredsjednica Vlade i ministrice vanjskih poslova Marija Pejčinović-Burić posjetila je Indiju. Tijekom posjeta susrela se s indijskom ministricom vanjskih poslova Sushmou Swaraj. U sklopu službenog posjeta dvije su ministrice vanjskih poslova potpisale sporazum o djelatnostima ostvarivanja prihoda za članove obitelji članova diplomatskih misija ili konzularnih ureda i novi Program kulturne suradnje između Hrvatske i Indije od 2019. do 2022. godine. Ministrica Pejčinović-Burić također se susrela s predsjednikom parlamenta Republike Indije Sumitrom Mahajanom. Tijekom boravka u Republici Indiji ministrica Pejčinović-Burić posjetila je i Sveučilište u New Delhiju, gdje se susrela s prorektorom, profesorom Yogeshom Tyagijem, te je posjetila lektorat za hrvatski jezik na Odsjeku za slavenske i ugrofinske jezike gdje je razgovarala sa studentima hrvatskog jezika.

Godine 2019. indijski je predsjednik Ram Nath Kovind (BJP) posjetio Hrvatsku. Tijekom njegova posjeta potpisan je niz važnih dokumenata: obnovljen je sporazum između Indijskog vijeća za kulturne odnose (Indian Council for Cultural Relations, ICCR) i Sveučilišta u Zagrebu o ICCR-ovoj Katedri za hindski jezik (prvi put potpisan 2009.) te je potpisan sporazum o osnivanju ICCR-ove Katedre za sanskrt. Potpisan je Ugovor o turističkoj suradnji između Ministarstva turizma Indije i Ministarstva turizma Hrvatske,

kao i Sporazum o sportskoj suradnji između Uprave za sport Indije i Kineziološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Godine 2022. knjigom o hrvatsko-indijskim vezama obilježeno je trideset godina od uspostave diplomatskih veza Hrvatske i Indije. Knjigu je na poticaj indijskoga veleposlanika u Zagrebu, nj. eksc. Raja Kumara Srivastave izdalo Hrvatsko-indijsko društvo pod predsjedanjem Jogindera Singha Nijjara.

Hrvatsku je posjetio i niz indijskih ministara, od ministra trgovine Pranaba Mukherjeea u rujnu 1994. do ministrice trgovine i industrije Nirmale Sitharaman u veljači 2017.

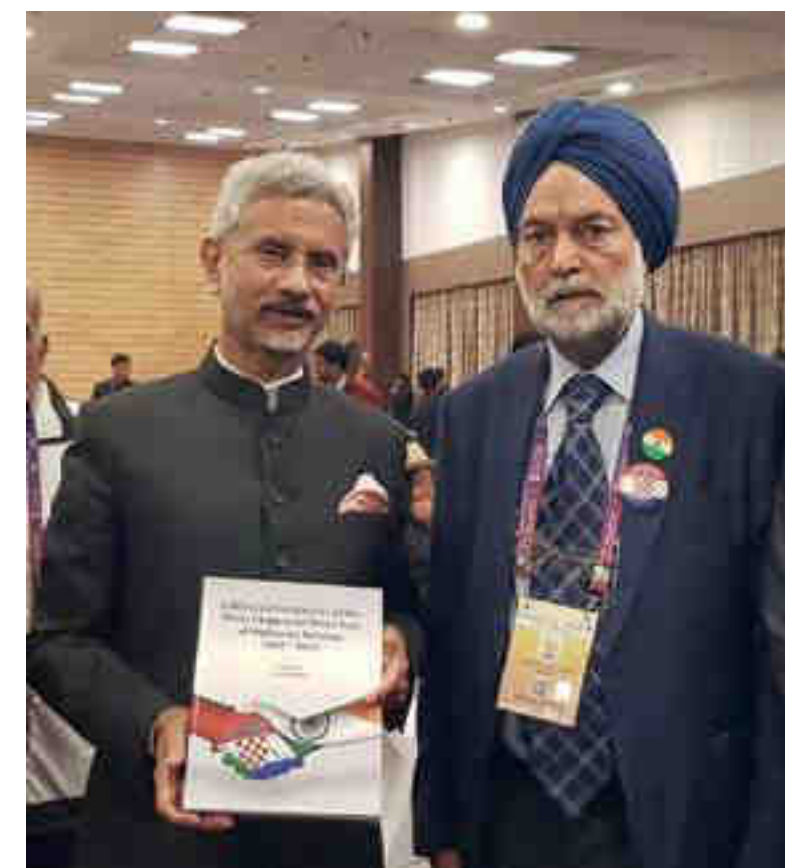
Što se tiče gospodarske suradnje, to su veze na kojima još valja raditi ako se ima na umu neiskorišteni gospodarski potencijal i interesi obiju zemalja. Prema podacima Hrvatskoga zavoda za statistiku, ukupna je razmjena za 2019. vrijedila skromnih 149 310 000 €. Međutim, u 2021. ona se utrostručila i iznosila je čak 419,53 milijuna eura, što je značajan rast. Međutim, udio uvoza iz Indije značajno premašuje izvoz. Iz tablice se, ipak, vidi postupni rast ukupne razmjene, ali i izvoza.

Bilateralna trgovina između Hrvatske i Indije (u milijunima eura) od 2016. do 2021.

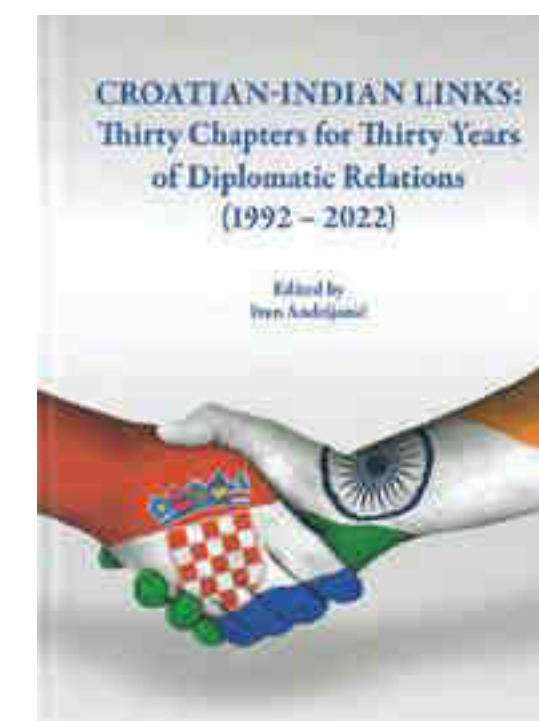
Godina	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Hrvatski izvoz	11,05	15,36	11,02	39,81	19,76	69,26
Hrvatski uvoz	100,60	126,14	126,33	109,50	126,83	350,27
Ukupna trgovina	111,65	141,50	137,35	149,31	146,59	419,53

Zasad su indijska ulaganja u hrvatsku industriju bila pretežno u području farmacije i informatike. Što se tiče hrvatskoga ulaganja u Indiju, Pliva je zasad jedina hrvatska tvrtka koja je ulagala u Indiji otvorivši razvojno-istraživački centar za bioispitivanja generičkih proizvoda u Goi.

S druge su strane indijske investicije u Hrvatsku veće. Tako je indijski koncern ACG Worldwide, sa sjedištem u Mumbaiju, uložio velika sredstva u tvrtku Lukaps u Ludbregu koja proizvodi kapsule za lijekove. Danas je tvrtka ACG Lukaps postala treći najveći dobavljač želatinskih kapsula u Europi. Godine 2016. ACG Worldwide najavio je dodatno ulaganje od 35 milijuna eura i povećanje broja zaposlenika na 330. Nadalje, koncern ACG Worldwide, pod kojim posluje tvornica Lukaps u Ludbregu, kupila je hrvatsku informatičku tvrtku IN2trace specijaliziranu za razvoj softverskih rješenja u području serijalizacije u farmaceutskom sektoru sa sjedištem u Bjelovaru. Tvrtka CIPLA Ltd., drugi najveći indijski proizvođač lijekova iz Mumbaija, kupila je 2013. hrvatsku tvrtku Celeris koja se bavi distribucijom farmaceutskih proizvoda. Godine 2017. riječka farmaceutska tvrtka JGL potpisala je dva petogodišnja ugovora o licenciranoj suradnji s indijskom farmaceutskom kompanijom Dr. Reddy's, koja posluje na 25 svjetskih tržišta. U kolovozu 2013. indijska tvrtka HLL Biotech Limited (HBL) potpisala je ugovor s Hrvatskim imunološkim zavodom u Zagrebu o isporuci

Ministar vanjskih poslova Republike Indije Subrahmanyam Jaishankar i predsjednik Hrvatsko-indijskog društva Joginder Singh Nijjar s knjigom *Croatian-Indian Links*, Indore, Indija, 9. siječnja 2023.

Knjiga *Croatian-Indian Links: Thirty Chapters for Thirty Years of Diplomatic Relations* u izdanju Hrvatsko-indijskoga društva, Zagreb, 2022.

